

Poljica: primjer regije za ostvarivanje ishoda učenja u nastavi Geografije u osnovnim školama

---

Mandić, Toni

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:533023>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Toni Mandić

**Poljica: primjer regije za ostvarivanje ishoda učenja u
nastavi Geografije u osnovnim školama**

Diplomski rad

Zagreb, 2021.

Toni Mandić

**Poljica: primjer regije za ostvarivanje ishoda učenja u
nastavi Geografije u osnovnim školama**

Diplomski rad

Predan na ocjenu Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta
u Zagrebu radi stjecanja akademskog zvanja magistra edukacije geografije i povijesti

Zagreb

2021.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija Geografije i povijesti; smjer: nastavnički, na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc.

Ružice Vuk

ZAHVALE:

Od srca zahvaljujem svojoj mentorici doc. dr. sc. Ružici Vuk na podršci, razumijevanju i srdačnosti u izradi ovog diplomskog rad kao i na stručnim savjetima bez kojih ovaj rad bi bilo nemoguće napisati.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Poljica: primjer regije za ostvarivanje ishoda učenja u nastavi Geografije u osnovnim školama

Toni Mandić

Izvadak: Cilj diplomskog rada je objasniti historijsko-geografski razvoj Poljica na temelju analize dostupne literature, s posebnim osvrtom na povijesne i geografske faktore koji su utjecali na oblikovanje regije i formiranje identitetske osnove. Sekundarni cilj rada je propitivanje mogućnosti ostvarivanja ishoda učenja Geografije na primjeru regije Poljica. Posebna pozornost usmjerena je na mogućnosti razvijanja koncepta prostornog identiteta na primjeru regije Poljica. Analizirana je i mreža osnovnih škola koje pohađaju učenici iz naselja koja pripadaju regiji Poljica, s osvrtom na recentna demografska obilježja i trendove o kojima ovisi opstanak mreže škola u području istraživanja. U metodičkom dodatku razrađeni su primjeri ostvarivanja odabranih ishoda iz kurikuluma Geografije korištenjem regije Poljica kao prostornim obuhvatom.

60 stranica, 19 grafičkih priloga, 7 tablica, 31 bibliografska referenca

Ključne riječi: Poljica, nastava Geografije, prostorni identitet, mreža osnovnih škola

Voditelj: doc. dr. sc. Ružica Vuk

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Ružica Vuk
prof. dr. sc. Zoran Curić
doc. dr. sc. Slaven Gašparović

Tema prihvaćena: 10. 9. 2020.

Rad prihvaćen: 9. 9. 2021.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

**Poljica: regional example for accomplishing outcomes of learning in
teaching of Geography in elementary schools**

Toni Mandić

Abstract: The aim of the thesis is to explain the historical and geographical development of Poljica based on the analysis of available literature, with special reference to historical and geographical factors that influenced the formation of the region and the formation of the identity basis. The secondary goal of the paper is to examine the possibility of achieving the learning outcomes of Geography on the example of the Poljica region. Special attention is paid to the possibilities of developing the concept of spatial identity on the example of the Poljica region. The network of primary schools attended by students from settlements belonging to the Poljica region was also analyzed, with reference to recent demographic characteristics and trends on which the survival of the network of schools in the field of research depends. The methodological appendix elaborates examples of achieving selected outcomes from the Geography curriculum using the Poljica region as a spatial coverage.

60 pages, 19 figures, 7 tables, 31 references

Key words: teaching Geography, spatial identity, primary school network

Supervisor: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor
Zoran Curić, PhD, Full Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 10/09/2020

Thesis accepted: 09/09/2021

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	1
1.2. CILJEVI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	2
1.3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	2
2. PROSTORNI OBUHVAT I PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA POLJICA	3
2.1. RELJEF, KLIMA I BILJNI POKROV	4
3. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ POLJICA	9
4. DEMOGEOGRAFSKA OBILJEŽJA I TRENDOVI	12
5. SUVREMENI RAZVOJ	17
6. PROSTORNI IDENTITET POLJICA	21
7. POLJICA KAO EGZEMPLAR U NASTAVI GEOGRAFIJE	27
7.1. PROJEKTNNA NASTAVA	28
7.2. PRIMJERI OSTVARIVANJA ISHODA	36
8. OSNOVNE ŠKOLE U POLJICIMA	43
9. ZAKLJUČAK	48
POPIS LITERATURE I IZVORA	49
POPIS LITERATURE	49
POPIS IZVORA	50
PRILOZI	VIII
POPIS SLIKA	VIII
POPIS TABLICA	IX

1. UVOD

Geografski prostor Poljica, historiografski identificiran kao prostor Poljičke kneževine ili u lokalnom stanovništvu poznat pod imenom Poljičke republike dugo je bio u velikoj mjeri prostor skoro isključivo povijesnih istraživanja te rijetko kad u okviru Geografije u kojoj se proučavao poglavito kao tema ili primjer demografskih kretanja i procesa. Ovi diplomski rad bavit će se primjenom prostora Poljica kao primjerom u svakodnevnoj nastavi Geografije u svrhu poučavanja učenika te regije o geografskim karakteristikama i u manjoj mjeri povijesnom razvoju njihova zavičaja. Pomoću ovog istraživanja pokušat će se ustvrditi kakva je demografska slika na području Poljica te kako bi ona mogla utjecati na rad osnovnih škola i brojnosti učenika u pojedinim školama. Također dio rada odnosi se na prikaz i razradu mogućih školskih projekata i nastave s ciljem očuvanja prostornog i zavičajnog identiteta Poljičana. Koncept prostornog identiteta zastupljen je u svim godinama učenja i poučavanja geografije. Samim time dodatno ustvrditi i oplemeniti znanje učenika o svom neposrednom prostoru u svrhu očuvanja identiteta relativno male geografske cjeline. Poticanjem i poučavanjem učenika o svom prostornom identitetu učimo ih očuvanju običaja i tradicije Poljica od zaborava.

1.1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za potrebe ovog diplomskog rada analizirana je znanstvena i stručna literatura koja se bavi prostorom Poljica. Iz literature vezane za historijsko-geografski aspekt preuzet je prikaz prostora koji je utjecao na samo oblikovanje prostora kao glavnog faktora razvoja i opstanka višestoljetne Poljičke republike te prikazano na koji je način sama prirodna osnova utjecala na njen razvoj kroz povijest i danas. Prema popisima stanovništva od 1857. do 2011. godine prikazani su svi demografski trendovi koji su utjecali na rast, stagnaciju i pad stanovništva Poljica, bez obzira na prostorni obuhvat Poljica kao regije i/ili pojedinih naselja. Kako bi što bolje stvorila slika mreže škola i broja učenika na prostoru Poljica uzimane su u obzir škole koje geografski nisu smještene na prostoru Poljica, a nezanemariv dio učenika spada upisnom području tih škola, npr. osnovna škola Josip Pupačić u Omišu. Prema historijsko-geografskom konceptu prikazan je jedinstven regionalni identitet stanovnika Poljica, kao dio dalmatinskog identiteta i u najširem smislu hrvatskog nacionalnog identiteta. Oblikovanje poljičkog identiteta i njegovo očuvanje prikazano je kroz specifičnosti iskorištavanja prirodne osnove i utjecaja

geografske izoliranosti u odnosu na ostatak Dalmacije. Uvrštavanjem jedinstvenih poljičkih tradicija utkanih u legende, gastronomiju i sl. također su prikazane posebne odlike identiteta stanovnika poljičkog prostora. Prema novom kurikulumu Geografije prikazane su samo neke od brojnih mogućnosti iskorištavanja Poljica kao egzemplara u redovitoj i drugim oblicima nastave Geografije u školama čija su sjedišta na samom prostoru Poljica, s ciljem jačanja poljičkog identiteta i oblikovanju svijesti učenika o prostoru u kojem žive i u kojem se obrazuju. Razrađeni su i primjeri ostvarivanja odabranih ishoda učenja Geografije u gimnazijama, za koje se temelji stječu u osnovnoj školi, a onda se produbljuju u nastavku geografskog obrazovanja.

1.2. CILJEVI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Temeljni cilj ovog diplomskog rada je prikazivanje Poljica kao prostora u kojemu su historijsko-geografski faktori utjecali na stvaranje jedinstvenog poljičkog regionalnog identiteta koji se očuvao sve do suvremenog razdoblja. Sekundarni cilj ovog rada temelji se na pretpostavki da se prostor Poljica može koristiti kao zanimljiv i poučan egzemplar u nastavi Geografije. U radu su provjeravane sljedeće hipoteze:

1. Poljički identitet oblikovao se pod utjecajem historijsko-geografskih faktora.
2. Prostor Poljica može se koristiti kao egzemplar prostornog obuhvata u svim razredima osnovne škole u nastavi Geografije.

1.3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

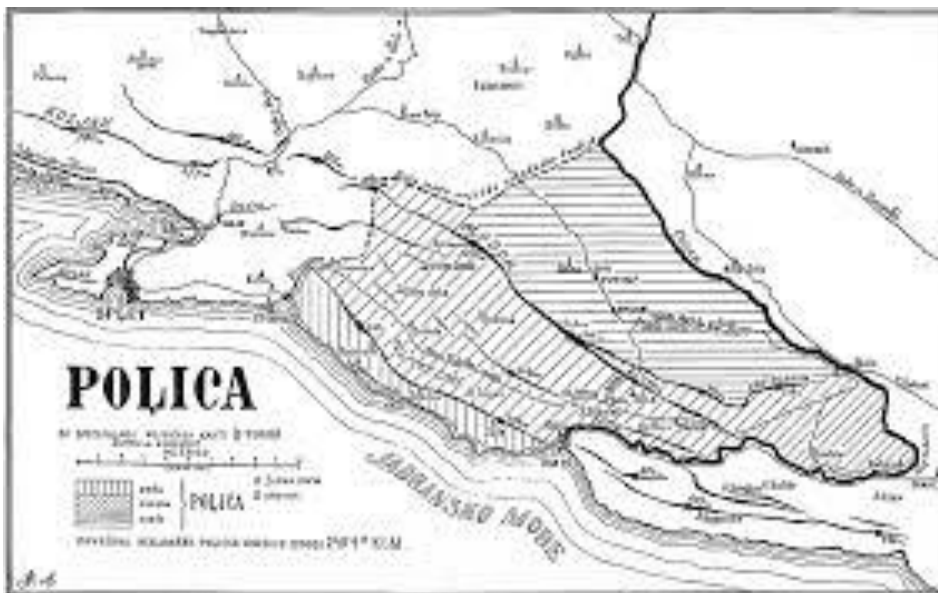
Poljica kao prostor i kao povijesni konstrukt predmet su brojnih istraživanja već početkom 20. stoljeća. Primjer je knjiga Tulija Erbera *Povijest Poljičke knežije* iz 1903. godine. Poljica su predmet i geografskih istraživanja, poput knjige Josipa Roglića *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja* koja je objavljena 2006. godine kao zbornik radova, a nastala je 70-ih godina prošlog stoljeća. U diplomskim radovima kojima je prostorni okvir istraživanja regija Poljica najčešće su tematski usmjereni na gospodarski aspekt, s naglaskom na turizam poput diplomskog rada Lucije Mihanović čija je tema glasila *Aktualno stanje i razvojni potencijali na prostoru Srednjih Poljica, općina Omiš* (2018.), demografski aspekt poput diplomskog rada Lucije Vučić *Demogeografski razvoj Poljica* (2015.). Poljica se u tim radovima prikazuju kao prostor snažne depopulacije. Poljica kao egzemplar u nastavi Geografije nisu bila obrađivana u stručnim i ocjenskim radovima.

2. PROSTORNI OBUHVAT I PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA POLJICA

Definiranje regije ili određenog prostora u geografiji s više-manje precizno određenim linijama razgraničenja u većini situacija nije jednostavno iz više razloga. Naime, rubni prostori većine regija mogu se preklapati s prostorom susjednih regija što dodatno otežava definiranje zadanog prostora. Također regije su kroz povijest mogle obuhvaćati veći ili manji geografski prostor nego li je to slučaj danas. Prostor Poljica zbog svojih proto-državnih karakteristika možemo relativno lako definirati. Također potrebno je naglasiti da je kod stanovništva Poljica uvelike izražen prostorni kao i kulturni identitet što ga diferencira od ostalih subregija Dalmatinske zagore i daje mu određeni osjećaj jedinstvenosti (Roglić, 2006). Kao najvažniji povijesni dokument i izvor o Poljicima je nedvojbeno Poljički statut koji je nastao 1444. godine. Glavnina sadržaja ovog dokumenta odnosi se na pravne običaje, socijalne podjele stanovništva, društveno-ekonomske odnose i upravni karakter Poljičke kneževine ili kolokvijalno nazivane Poljičke republike, pisan je bosančicom na štokavskom narječju te u manjem djelu na čakavskom narječju (Pera, 1998). Jedna od posebnosti Poljičkog statuta jest to što su u njemu prvi put određene granice Poljica koje su se u manjoj mjeri mijenjale sve do njenog službenog ukinuća 1807. godine i preživjele kao povijesno-kulturni prostor Poljičana i danas. Poljica obuhvaćaju relativno mali prostor okružen donjim tokom rijeke Cetine s istoka i sjeveroistoka te jednim dijelom s juga. Sjeverozapadna i zapadna granica ili međa Poljica određena je izvorom i tokom rijeke Žrnovnice i planine Mosor. Južna i jugoistočna granica omeđena je morskom obalom koja se proteže od ušća rijeke Žrnovnice do ušća rijeke Cetine (Roglić 2006, Erber, 2010). Ukupna površina tog prostora različito se navodi u literaturi. Roglić (2006) navodi površinu 233 km², a Hrvatska enciklopedija (2021) 250 km². Razlike u određivanju površine Poljica proizlaze iz različitih shvaćanja koliki dio površine planine Mosor i Zamosorja obuhvaća povijesna regija Poljica. Taj je prostor imao minimalnu društvenu i ekonomsku važnost za stanovnike Poljica. Zbog omeđenosti rijekama Cetinom i Žrnovnicom te planinom Mosor, Poljica su bila izolirana od ostatka Dalmacije i imala slabu svakodnevnu komunikaciju sa susjednim područjima. Takav oblik izoliranosti uvelike je doprinio višestoljetnom očuvanju Poljica od štetnih vanjskih utjecaja i omogućio stvaranje može se reći posebnog regionalnog identiteta poljičkog stanovništva.

2.1. RELJEF, KLIMA I BILJNI POKROV

Na većem dijelom Poljica dominiraju vapnenci, a samim time i tipični krški elementi koji imaju visoku vodopropusnost. Upravo zbog vodopropusnosti vapnenca flišne naslage su odigrale bitnu ulogu u svakodnevnom životu Poljičana kroz povijest, a ima važnu ulogu i danas (Roglić, 2006). Naime, za razliku od vapnenca, fliš i flišni pojasi su vodonepropusni te su sprječavali otjecanje vode u pukotine krša. U zaleđu Mosora nailazimo na raštrkane male pojase fliša oko kojih su se kroz povijest oblikovala naselja poput Dubrave, Gata, Tugara, Zvečanja, Kostanja, Podgrađa itd. Na pojasiima fliša za vrijeme kiša stvarala su se vrela i potoci koji su omogućavali da na tom prostoru nastane bujnija i otpornija vegetacija. Iako pojasi fliša pokrivaju male površine u Poljicima, na flišu je bilo moguće urediti male obradive površine, polja. Upravo po tim malim obradivim površinama kolokvijalno zvanim poljicima prostor Poljica je dobio ime (Roglić, 2006).

Sl. 1. Poljica u 16. stoljeću

Izvor: Geni.com, 2017

Na temelju prirodnogeografskih i socio-ekonomskih značajki Poljica se dijele na tri cjeline koje se u rubnim dijelovima mogu preklapati, a to su Donja ili Primorska, Srednja ili Završka te Gornja ili Zagorska Poljica (Ravlić, 2009). Takav oblik podjele ovog prostora nije postojao za vrijeme trajanja Poljičke kneževine već je nastao u modernijem razdoblju zbog lakšeg diferenciranja prostora Poljica.

Srednja ili Završka Poljica zahvaćaju oko 50 % teritorija i većinu stanovnika Poljica. Ovaj prostor nalazi se između rijeke Žrnovnice i naselja Zvečanje te zauzima glavninu masiva Mosora. Kroz povijest ovaj je prostor imao središnju ulogu u razvoju Poljica zbog svoje zatvorenosti i bogatih flišnih naslaga. Važno je spomenuti lokalitet Gradac (353 m) koji je bio povijesno mjesto okupljanja Poljičana gdje su se donosile odluke bitne za svakodnevno funkcioniranje Poljica. Glavna naselja su Srinjine (1218 stan.), Tugare (891 stan.), Kostanje (602 stan.), Gata (557 stan.) s tim da je naselje Gata imalo nekad bitnu upravno-administrativnu ulogu u Poljičkoj knežiji kao sjedište poljičkog kneza.

Gornja ili Zagorska Poljica najizoliraniji su dio Poljica te su smještene na osojnoj strani Mosora zbog čega imaju najnepovoljnije društveno-geografske uvjete za razvoj. To je izrazito krški prostor koji ima male obradive površine zvane dolci ili dolčići po kojima su naselja ovog kraja poput Gornjeg Dolca (119 stan.) i Donjeg Dolca (362 stan.) dobila ime. U suvremenom razdoblju ovaj prostor prvi gubi kohezivnost s Poljicima upravo zbog svoje izoliranosti.

Donja ili Primorska Poljica smjestila su se u obalnom pojas između ušća dviju rijeka, Žrnovnice i Cetine, te su od ostatka Poljica odvojene dvjema liticama, Perun i Mošnjica. Kroz povijest stanovnici tog prostora gravitirali su prema Srednjim Poljicima, a iako su imali pristup moru, zbog potencijalnih opasnosti s mora, stanovnici tog prostora nisu razvijali skoro nikakve pomorske djelatnosti. U suvremenom razdoblju zbog razvoja turizma i pomorskih djelatnosti tu se razvijaju najveća naselja u Poljicima poput naselja Dugi Rat (3439 stan.), Jesenice (2082 stan.), Duće (1563 stan.).

Sl. 2. Prostorna polarizacija Poljica

Izvor: OŠ Srinjine, 2015.

Za područje Poljica karakteristična su dva tipa klime koje prema Köppenovoj klasifikaciji označavamo kraticama Csa i Cfa. Mediteranska klima s vrućim ljetom (Csa) prevladava većinom u priobalnom prostoru Poljica tj. na obalnom području koje se nalazi između ušća rijeka Žrnovnice i Cetine te također u neposredno navedenom zaobalnom prostoru koji se nalazi uz planinu Mosor koja dijeli Srednja Poljica od Donjih Poljica. Udaljavanjem od obale na području Srednjih i Gornjih Poljica postupno prevladava umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom odnosno submediteranska klima. Srednja i Gornja Poljica zbog planinskih barijera poput planine Mosor, koja ih fizički razdvaja od Donjih Poljica i smanjuje utjecaj mediteranske klime, nemaju klasičnu mediteransku klimu poput naselja Duća, Jesenica i Postrane u Donjim Poljicima. Sjeverno od planinske barijere Mosora izraziti je utjecaj kontinentalnih klimatskih efekata posebice u dijelovima Srednjih i Gornjih Poljica s višom nadmorskom visinom. Prema službenim hidrometeorološkim podacima grada Omiša temperature najhladnijeg mjeseca na području Poljica kreću se od $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$ do $+14\text{ }^{\circ}\text{C}$ dok je srednja temperatura najtoplijeg mjeseca veća od $22\text{ }^{\circ}\text{C}$. Od listopada do početka svibnja temperature zraka u cijeloj regiji mogu pasti i ispod $0\text{ }^{\circ}\text{C}$, a u dijelovima s većom nadmorskom visinom moguće je da temperatura padne i do $-10\text{ }^{\circ}\text{C}$, često uz obilan snježni pokrivač (Šaban, 2016). Prosječna količina padalina povećava se udaljavanjem od obale pa najviše padalina primaju reljefne uzvisine i područja sjeverno od planinskih barijera. Glavnina padalina na području Poljica pada u jesenskim mjesecima. Ljeta su topla i vruća uglavnom bez padalina te rijetko s povremenim kratkotrajnim ljetnim pljuskovima. Nedostatak padalina za vrijeme ljetnih mjeseci na području Srednjih Poljica i ponajviše u Gornjim Poljicima povećava rizik od požara, vrlo učestale katastrofe posljednjih nekoliko godina. Naime to područje tijekom ljetnih mjeseci pokriva izrazito visoko i suho raslinje pa se zbog električnog pražnjenja oblaka te nerijetko zbog namjernog ili nenamjernog ljudskog faktora mogu dogoditi požari koji obuhvaćaju na desetke hektara navedenog prostora. Zbog nepristupačnosti terena tradicionalne metode gašenja požara ne djeluju te se požari većinom gase uz zračnu podršku kanadera (sl. 3). Može se pretpostaviti da će zbog klimatskih promjena i rasta prosječne temperature zraka takve elementarne nepogode sve češće događati te i dalje degradirati već stoljećima degradiranu floru posebice Gornjih Poljica. Kanjon rijeke Cetine predstavlja svojevrsnu oazu hladnog i svježeg zraka na prostoru Srednjih i dijela Gornjih Poljica koji čini bitnu razliku poglavito za vrijeme vrućih ljetnih mjeseci dok za vrijeme zimskih mjeseci ima negativne učinke uz snažno puhanje bure te dodatno snižava prosječnu temperaturu zraka u navedenim područjima što čini područje Poljica u prosjeku za stupanj ili dva hladnijim u odnosu na susjedna mjesta Dalmatinske zagore.

U obalnim i zamosorskim područjima raširena je karakteristična mediteranska flora koja je prilagođena čestim sušnim razdobljima u godini. Vrsta biljnog pokrova ovisi o nadmorskoj visini određenog područja. Na nižim područjima Poljica i obroncima planine Mosor rasprostranjeno je nisko grmoliko bilje poput brniste te vazdazelenog alepskog bora. Rastom nadmorske visine nailazimo na područja bjelogorice i hrasta medunca koji se zbog stoljeća eksploatacija posebice za izgradnju i ogrjev degradirao u karakteristična područja makije ili šikare te dalje u jedinke graba ili gariga. U posljednje vrijeme polagano se obnavlja flora na obroncima Mosora ponajprije zbog manje eksploatacije i znatno slabije ispaše stoke u odnosu na prethodna stoljeća. Područja s većom nadmorskom visinom pokrivena su hrastom meduncom, grabom i crnim jasenom. Iako to područje zbog nepristupačnosti terena nije bilo znatno eksploatirano kroz povijest, zbog učestalih požara u posljednjih nekoliko desetljeća dodatno je reducirano te praktički u većini dijelova Poljica čini kamenjar (sl. 4 i 5).

Sl. 3. Gašenje požara na nepristupačnom terenu u Poljicima

Izvor: 24 sata, 2021.

Sl. 4. Degradirana vegetacija i kamenjar na planini Mosor

Izvor: Šaban, 2016.

Sl. 5. Kamenjar i nisko raslinje u Kostanjama (Srednja Poljica)

Izvor: Šaban, 2016.

3. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ POLJICA

Kao što je slučaj sa skoro svim osnutcima neke države često priče o osnutku spadaju u domenu mitologije, a mogu imati ili ne imati uporište u realnosti i stvarnom razvoju događaja, no problem je u tome što ih je gotovo nemoguće pokrijepiti stvarnim povijesnim dokazima. Tako i Poljica imaju svoju legendu o dolasku trojice braće, sinova bosanskog kneza Miroslava, Tješimira, Krešimira i Elema na područje današnjih Poljica početkom 11. stoljeća gdje su utemeljili svoju „župu Poljičku“ (Pavić, 2003). Braća su prema usmenoj predaji koja je preživjela do danas otišla sa područja Bosne zbog „nesklada“ sa svojim ocem. Tzv. poljičko plemstvo tj. didići vuku svoje podrijetlo od ove trojice braće što im je davalo svojevrsni legitimitet u upravljanju Poljicima. Prema legendi trojica braće su na svoje teritorije prihvaćali svo stanovništvo što se htjelo skloniti od ratova i nevolja. Neko vrijeme nakon svog dolaska braća su na svojem području ugostila sinove ugarskih plemića Ugrina, Novaka i Dražou (Dražou). Drugi dio poljičkog plemstva, koji su također spadali u „didiće“, prema legendi nastao je od potomaka trojice ugarskih plemića te su Poljicima kolokvijalno bili poznati kao „ugričići“. Prema Erberu (2010) ugričići su činili plemstvo drugog reda i zbog toga su bili lišeni određenih povlastica. Vrlo vjerojatniji razlog ovakve socijalne stratifikacije društva možemo pronaći u prirodnoj osnovi tj. mogućnostima za poljoprivredu, a ne u mitološkim uporištima. Na području Poljica postoji duga agrarna tradicija. Zbog relativno male količine obradive površine bilo je potrebno maksimalno iskoristiti resurse prirodne osnove kako bi se što bolje mogao osigurati opstanak stanovništva što kroz povijest nije uvijek bilo lako. Za prostor Poljica od 15. stoljeća pa do njenog ukinuća početkom 19. stoljeća bio je karakterističan složeni autarkijski oblik gospodarenja u kojem je primat imala poljoprivreda. Takav oblik gospodarenja je kao rezultat imao stvaranje domaćinstava s istaknutim patrijarhalnim karakterom društva s domaćinom na čelu domaćinstva. Domaćinstva su se sastojala od nekoliko građevina te su kao cilj imala što bolje iskorištavanje svojih „poljica“ kako bi samim time povećala svoj ugled u društvu. Najuspješniji i najstariji domaćini kolektivno poznati kao „didići“ činili su svojevrsno plemstvo u Poljičkoj knežiji (Laušić, 1982). Iz njihovih redova birani su poljički knezovi, suci, prokurator, vojvode itd. U takvoj socijalnoj strukturi postojale su još dvije klase stanovništva koje su bile u dosta nezavidnom položaju u odnosu na didiće, a to su „kmetići“ i „vlahići“ (Laušić, 1982). Kmetići su bili sloj seljaka koji nema svoj posjed tj. domaćinstvo već su obrađivali posjede u vlasništvu didića. Vlahići su bili sloj bespravnih pastira koji je živio u mosorskim kolibama gdje su vodili stoku na ispašu i za razliku od kmetića nisu imali nikakve

veze sa domaćinstvima te se na njih često s prijehom gledalo. Prema F. Ivaniševiću (2006), Poljica su imala šesnaest sela s obzirom na broj župnika, a dvadeset s obzirom na broj seoskih starješina, jer su neke župe imale dva i tri seoska glavara. Danas imaju dvadeset i jedno naselje. Teritorijalno su Poljica sačinjavala jedinstveno područje u gospodarskom i političkom pogledu, podijeljeno na dvanaest naselja zvanih katuni. Svaki „katun“ je imao svog starješinu (kneza) koji je tijekom godine bio izabran od strane plemstva u pojedinom katunu. Tih dvanaest starješina je na dan sv. Jure (23. travnja) na tzv. „zboru“ između sebe biralo vrhovnog poljičkog kneza (Erber, 2010). Zbor se sastojao od starješina, svih plemićkih obitelji u Poljicima te običnog puka koji je imao ulogu svjedoka. Od ostalih starješina birani su vojvoda, suci i prokurator. Oni su činili svojevrsnu vladu Poljica, poznatu pod nazivom „Stol“. Poljički knez imao je diktatorske ovlasti koje su mu bile na raspolaganju samo godinu dana te je na kraju godine morao odgovarati ispred poljičkih sudaca za moguća zlodjela ili korištenja vlasti za osobnu korist. Jedna osoba mogla je više puta biti knez te nije postojao limit na broj mandata. Povijest Poljičke kneževine počinje sastavljanjem pravno-zakonskog akta Poljičkog statuta 1440. godine (sl. 6) u kojem su po prvi puta određene granice Poljica kao i oblik uprave Poljica prema kojemu su uređena kao kneževina.

Prva stranica Poljičkog statuta iz 1440. (Arhiv HAZU u Zagrebu)

Sl. 6. Prva stranica Poljičkog statuta

Izvor: Gata.hr, 2009.

Iako su naselja i stanovništvo na tom području bila udružena i ranije, to je poglavito bilo u slučaju vanjske ugroze. Taj bi oblik udruživanja trajao većinom koliko i sama ugroza lokalnog

stanovništva. Poljička kneževina dobiva po prvi puta priznanje svoje unutarnje vlasti 1444. godine kad prihvaćaju vrhovništvo i zaštitu Mletačke Republike te pritom zadržavaju svoj samoupravni karakter. Poljica su sve do 1807. godine, odnosno do francuskog osvajanja Dalmacije i ukinuća, uspjela održati autonomiju. Svojim načinom upravljanja, diplomatskim i vojnim manevriranjem između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva bila su dio državnih cjelina obiju država, pritom uvijek zadržavajući svoju autonomiju.

4. DEMOGEOGRAFSKA OBILJEŽJA I TRENDVI

Različita gospodarska kretanja i neujednačen razvoj pojedinih dijelova Poljica stvorili su bitno drugačiju demografsku sliku prostora nego što je ona bila kroz povijest. Prostor Donjih Poljica, koji danas je gospodarski najrazvijeniji i s najvećim ukupnim brojem i gustoćom stanovništva, bio je marginalan prostor Poljičke kneževine i prostora Poljica sve do druge polovice 20. stoljeća, dok je prostor Srednjih Poljica bio gospodarsko i kulturno središte Poljica s najvećim brojem obradivih površina i najvećim brojem stanovnika. Razlike u padu i rastu stanovništva pojedinih dijelova možemo najbolje vidjeti na popisima stanovništva od 1857. do danas.

Razvoj ili propadanje pojedinih dijelova Poljica možemo analizirati kroz prizmu demografskih kretanja i procesa koji su utjecali na njih. Kao što smo spomenuli prvi suvremeni popis stanovništva koji obuhvaća ovaj prostor proveden je 1857. godine za vrijeme Habsburške Monarhije dok je na vlasti bio car Franjo Josip II. Jedan od razloga tog popisa stanovništva bio je utvrđivanje relativno točnog broja različitog etničkog stanovništva u sustavu Monarhije, a drugi razlog bilo je reformiranje i preoblikovanje postojećeg poreznog sustava. Iako su postojali određeni popisi stanovništva unutar Osmanskog Carstva za područje Poljica, oni nisu bili cjeloviti te ih kao takve ne možemo smatrati relevantnima. Prema tome iako postoje određene pretpostavke o kretanju broja stanovnika na tom području, ne možemo ih uzimati u obzir zbog nepouzdanosti.

Prema popisu stanovništva iz 1857. godine na prostoru Poljica bilo 9223 stanovnika (Roglić, 2006). Na prostoru Srednjih Poljica, kao teritorijalno najvećem, živjelo je više od polovice stanovništva Poljica tj. 5204 stanovnika. Gornja Poljica, iako su reljefno u najnepristupačnijem području u odnosu na druge subregije, bila su druga po broju stanovništva s 2397 stanovnika. Donja Poljica imala su najmanje (1622) stanovnika zbog nevaloriziranja mora i pomorstva i zbog potencijalnih ugroza s mora koje su sprječavale ikakvo bitnije naseljavanje ovog prostora. Ukupno kretanje stanovništva ovisi o prirodnom kretanju čije su sastavnice natalitet i mortalitet te prostornom kretanju stanovništva čije su sastavnice emigracija i imigracija. Kroz međupopisna razdoblja u Poljicima od 1857. do danas prisutni su svi ovi procesi koji su bili uzrokovani epidemijama, ratovima, gospodarskim krizama te mnogim drugim povijesnim procesima. Već sljedećim popisom stanovništva iz 1869. godine evidentiran je pad na 8134 stanovnika. Taj pad broja stanovnika poglavito se događao na prostoru Srednjih Poljica. Postoje razne pretpostavke za taj nagli pad u broj stanovništva iako u nijednu nismo sigurni i nemamo pouzdanih dokaza. Najuvjerljivija se čini pretpostavka da je to bila posljedica bolesti i pomora

uz manje nepravilnosti u provedenom popisu stanovništva (Roglić, 2006). Već kroz sljedeće popisne godine pa sve do 1910. godine zabilježen je porast broja stanovnika na 11 606 stanovnika. Najveći porast stanovništva događa se na prostoru Srednjih i Donjih Poljica dok prostor Gornjih Poljica u tom razdoblju ima polagani rast stanovništva u odnosu na ostale dijelove. U prvom popisu stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji provedenom neposredno nakon Prvog svjetskog rata 1921. godine nije zabilježen pad broja stanovnika već lagani gotovo zanemariv porast na 11 662 stanovnika. Zbog svoje izoliranosti prostor Poljica nije doživio velika ratna razaranja i ljudske gubitke. Prema popisu stanovništva iz 1921. godine rast stanovništva bilježi prostor Gornjih Poljica koji je ujedno i najviše geografski izoliran od šire dalmatinske regije, pa i ostalih dijelova Poljica koji bilježe manji pad broja stanovništva. U međuratnom razdoblju zabilježen je porast stanovništva na području Poljica na 13 450 stanovnika. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine vidimo da se taj porast poglavito odnosi na prostor Srednjih i Donjih Poljica koji bilježe najveći rast. Zanimljivo je spomenuti da je od prvog popisa stanovništva broj stanovnika Donjih Poljica prvi put nadmašio broj stanovnika u Gornjim Poljicima. Takav trend rasta bit će prisutan do danas, ali iz drugih razloga, ponajprije zbog procesa litoralizacije. Iako se popisi stanovništva većinom provode svako desetak godina, sljedeći popis proveden je 1948. godine, tri godine nakon Drugog svjetskog rata i čak 17 godina od prethodnog popisa stanovništva. Prema tom popisu broj stanovnika na području Poljica smanjen je za 731 stanovnika pa je popisano 12 719 stanovnika. Iako se prema tim brojkama na prvi pogled čini da prostor Poljica nije u tolikoj mjeri bio pogođen ratnim stradanjima kao ostatak Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata, to zapravo nije točno. Naime prostor Poljica je sve do početka rata imao trend prirodnog rasta za koji ne možemo bit sigurni zbog neprovođenja popisa iz 1941. godine koji iz objektivnih razloga nije mogao bit proveden. Također kao u skoro svim državama svijeta i u Jugoslaviji, pa tako i u Poljicima dolazi do tzv. „baby booma“. Ta dva faktora bitno su utjecala na relativno mali ukupan pad broja stanovnika Poljica u odnosu na susjedne prostore i regije. Već 1953. godine vidimo da se nastavlja trend pada stanovništva, a koji je za razliku od prijašnjeg bitno manji te Poljica imaju 12 541 stanovnika. No ovaj pad najviše se dogodio prostornim kretanjima stanovništva koja je posljedica procesa litoralizacije. Činjenica koja ide u prilog ovoj tezi je to što prostor Donjih Poljica koji se nalazi neposredno uz more bilježi rast stanovništva za razliku od Srednjih i Gornjih Poljica u kojima su stanovnici pretežito emigrirali na prostor Donjih Poljica, Omiša i okolice te Splita i okolice. Iako vidimo da je prema popisu stanovništva iz 1961. godine broj stanovnika narastao za skoro 3000 ljudi to ne možemo pripisati prirodnom prirastu stanovništva već doseljavanju radnika zbog izgradnje hidroelektrane Zakučac te remonta postojećih

hidroelektrana na rijeci Cetini. Pad broja stanovnika zabilježen je na sljedećem popisu stanovništva iz 1971. godine kada je popisano oko 14 200 stanovnika na ovom prostoru, manje u odnosu na 1961., ali ipak značajno više nego 1953. godine. Od 1991. godine pa sve do danas prisutan je pozitivan demografski trend na području Poljica, odnosno rast stanovništva usprkos stradanjima u Domovinskom ratu (tab. 1). No, važno je napomenuti da je taj rast u većini dijelova Poljica neravnomjeran. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine na prostoru Poljica živi oko 22 000 ljudi od kojih 2/3 stanovnika živi na prostoru Donjih Poljica koja su se ubrzano izgradila zbog bolje prometne povezanosti s gradskim središtima te zbog apartmanizacije i turističke privlačnosti. Podstrana, naselje u Donjim Poljicima, 2011. godine je naselje s najviše stanovnika na istraživanom prostoru. Područja Gornjih Poljica zahvatili su procesi deruralizacije, depopulacije te je gospodarski zanemareno, s izrazito starim stanovništvom. Prostor Srednjih Poljica brojem stanovnika stagnira već od kraja Drugog svjetskog rata te u posljednje vrijeme postaje bitan prostor u turističkim i gospodarskim djelatnostima zbog čega bi u budućnosti mogao bilježiti pozitivne demografske trendove.

Sl. 7. Geografska karta Poljica

Izvor: Poljica.hr, 2018.

Tab. 1. Broj stanovnika pojedinih naselja u Poljicima 1991., 2001. i 2011. godine

Naselje/regija	1991.	2001.	2011.
Gornja Poljica	1 359	1 075	970
Donji Dolac	492	408	373
Srijane	325	263	270
Gornji Dolac	196	159	119
Putišići	69	56	46
Trnbusi	277	189	162
Srednja Poljica	5 759	5 774	5 664
Srinjine	1 232	1 354	1 201
Gornje Sitno	297	346	392
Donje Sitno	300	314	313
Tugare	771	781	885
Dubrava	317	301	300
Seoca	173	158	140
Smolonje	105	68	79
Naklice	187	224	236
Gata	628	596	567
Čišla	268	290	302
Ostrvica	215	219	196
Kostanje	775	658	605
Podgrađe	332	312	280
Zakućac	159	153	148
Donja Poljica	11 784	14 646	16 221
Duće	1 345	1 640	1 561
Dugi Rat-naselje	3 164	3 507	3 442
Jesenice (Kriilo)	2 035	2 158	2 089
Podstrana	5 240	7 341	9 129
Ukupno Poljica	18 902	21 495	22 855

Izvor: Državni zavod za statistiku (DZS), Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2011, 2021

Prilikom proučavanja demografskih kretanja prostora Poljica važno je napomenuti da prije uspostave Republike Hrvatske tj. prije popisa stanovništva 1991. godine postojao drugačiji administrativni ustroj prema kojemu su naselja u Poljicima iz današnje općine Dugi Rat

pripadala općini Omiš. Neka današnja naselja nisu bila samostalno pa su se prikazivala sumarno s drugim naseljima, npr. naselje Gornji Dolac zajedno s naseljem Srijane. Za naselja Gornje Sitno i Donje Sitno broj stanovnika iskazivan je sumarno (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001, Državni zavod za statistiku, 2003). Ovo su samo od nekih primjera i praksi koje su se vršile prilikom popisa stanovništva na području Poljica od kraja Drugog svjetskog rata pa do 1991. godine. Naime Hrvatska država se u tom razdoblju nalazila u mnogo većoj državnoj tvorevini te naselja koja su imala relativno malen broj stanovništva bila su okrupnjivanja s više susjednih naselja. Upravo zbog ovakvih prijašnjih praksi u provođenju popisa stanovništva bilo je bitno uzeti u obzir posljednja tri popisa stanovništva kao najrelevantnija za shvaćanje modernih demografskih procesa te se može steći lakši uvid u razumijevanje suvremenih gospodarskih procesa i budućih demografskih trendova. Također u tablici br. 1 se ne navodi broj stanovnika mjesnog odbora Priko koje se nalazi na zapadnoj obali rijeke Cetine te je dio šireg dijela centra grada Omiša. Iako se područje Prika prema različitim izvorima navodi kao teritorij Poljica (Erber, 2010) ili se uopće ne spominje kao dio Poljica (Ivanišević, 2006.) to područje je sve do druge polovice 20 stoljeća bilo močvarno područje koje je bilo vlasništvo poljičkih obitelji iz Duća te kao takvo nenaseljeno. Izuzev određenih sakralnih objekata koje su se nalazili tada i danas na tom području nije postojalo organizirano naseljeno područje. Razvojem Hrvatskog narodnog preporoda ti sakralni objekti postaju središte okupljanja tzv. Iliraca s ciljem promicanja hrvatske nacionalne svijesti. U suvremenom razdoblju vidimo jasan trend obučavanja prostora mjesnog odbora Priko u cijeloj svojoj suvremenoj površini prostoru nekadašnjih Poljica, a u stvarnosti je taj prostor Priko je zauzimao puno manju površinu u prošlosti Poljica nego danas. Upravo zbog nejasnog diferenciranja ovog prostora kao poljičkog ili izostavljanjem iz sastava Poljica te u povijesnim okvirima relativno kratkog razdoblja analiziranja demografskog razvoja, u ovome je radu područje mjesnog odbora Priko izostavljeno iz stanovništva prostora Poljica. Postoji još nekoliko razloga zašto je ukupan broj stanovnika Poljica malo veći nego u stvarnosti. Prostor naselja Tugara na posljednja tri popisa stanovništva obuhvaća dio naselja Žrnovnica koje kulturno-povijesno gledano ne pripada Poljicima. Također teritorij općine Podstrana također obuhvaća prostor koji nije bio dijelom Poljičke knežije. Upravo zbog intenzivne migracije stanovništva na područje Podstrane pretpostavlja se da taj broj nije zanemariv jer se radi o nekoliko tisuća stanovnika što uvelike izmjenjuju realnu sliku o stvarnom broju stanovnika područja Poljica.

5. SUVREMENI RAZVOJ

Najvažniji proces u modernom razdoblju na području Poljica je litoralizacija. Litoralizacija je proces koncentracije gospodarskih aktivnosti i naseljenosti obalnih prostora (Faričić i Lončarić 2006). Taj proces zahvaća Poljica nedugo nakon Drugog svjetskog rata, posebice područje Srednjih i Gornjih Poljica. Zbog povoljnog geografskog položaja obalni prostor Donjih Poljica doživljava demografski i gospodarski procvat. Većina stanovništva Gornjih i Srednjih Poljica emigrira na područje Splita i okolice, Omiša i okolice te na područje Donjih Poljica u mjesta Postrana, Dugi Rat, Duće te na zapadnu obalu rijeke Cetine uz grad Omiš. Ta područja doživljavaju veoma intenzivan industrijski razvoj zbog kojeg raste potreba za radnom snagom koja je u relativno kratkom vremenskom razdoblju jedino mogla doći iz područja Poljica. Do sedamdesetih godina prošlog stoljeća te migracije poljičkog stanovništva bile su kratkoročnog karaktera te se većina stanovništva vraćala na izvorna obitavališta na području Gornjih i Srednjih Poljica. Dodatnim razvojem industrije te turizma fertilno i radno sposobno stanovništvo Poljica trajno napušta svoja sela i kuće te područje Poljica doživljava uz pad ukupnog broja stanovnika postupno doživljava i prirodni pad koji je vidljiv i danas. Nekoliko je razloga zašto se u zagorskim dijelovima Poljica javljaju negativni demografski, a posljedično i gospodarski trendovi. Naime, za Poljica je više stoljeća bio karakterističan autarkijski oblik gospodarenja zemljištem i stokom. Iako su se nove poljoprivredne kulture počele uzgajati na ovom području već sredinom 19. stoljeća, nisu se u tolikoj mjeri razvijale nove spoznaje u poljoprivredi kao što se nisu koristile niti nove tehnologije koje bi dodatno povećale poljoprivredne prinose te tako pospješile gospodarski napredak sveukupnog područja Poljica. Zbog raštrkanosti poljoprivrednih parcela, relativno malih poljoprivrednih čestica i otežane pristupačnosti za moderna poljoprivredna vozila i tehnologije, izostala je modernizacija poljoprivrede (sl. 8). Limitirani uvjeti za proizvodnju hrane i osiguravanje egzistencije autohtonog stanovništva poticali su emigraciju, deagrarizaciju i deruralizaciju. Postupno se zapuštaju poljoprivredne površine i javlja socijalni ugar (sl. 9).

Sl. 8. Terasna polja tzv. meja na području Podgrađa (Srednja Poljica)

Izvor: Šaban, 2016.

Sl. 9. Zapuštene poljoprivredne površine u Srijanima (Gornja Poljica)

Izvor: Šaban, 2016.

Upravo zbog ovih razloga nakon Drugog svjetskog rata Poljica su u okviru socijalističke Jugoslavije imala marginalnu ulogu u razvoju državne poljoprivrede. Tome u prilog govori i činjenica da krajem 40-ih i početkom 50-ih godina prošlog stoljeća područje Poljica nije zahvatio proces kolektivizacije, nacionalizacije i okrupnjivanja zemljišta za razliku od drugih

dijelova Jugoslavije. Također u tadašnjoj SR Hrvatskoj na području neformalne regije Dalmacije od 50-ih godina prošlog stoljeća investicije su usmjeravane na priobalno područje te područje u neposrednoj blizini moru. Takav oblik favoriziranja određenog područja doveo je do disbalansa u razvoju Poljica. Na primorskom dijelu Donjih Poljica razvija se teška industrija i pomorstvo dok unutrašnjost polako stagnira i propada. Jedan od razloga neravnomjernog razvoja Poljica je izostanak izgradnje modernih prometnica na području Dalmatinske zagore, a time i velikog dijela Poljica. Posljedica opisanog odnosa prema područjima udaljenijim od obale jest povećanje razlika u razvoju infrastrukture, gospodarstva i naseljenosti između unutrašnjosti i priobalnog prostora Dalmacije.

Sredinom 1990-ih godina prošlog stoljeća dolazi do ubrzanog propadanja industrije na području Donjih Poljica (sl. 10). Uzroci su brojni i kompleksni. Jedan od uzroka su ratna zbivanja zbog kojih tvornice nisu mogle na vrijeme dobiti potrebnu sirovinu za preradu, drugi koruptivne djelatnosti koje su se događale prilikom privatizacije pojedinih industrijskih kompleksa, a treći uzrok je predratna nerentabilnost tvornica koje su zapošljavale puno veći broj radnika nego što je bilo potrebno. Razvojem turizma na području Donjih Poljica dolazi do ubrzane apartmanizacije ovog područja (sl. 11). Turizam je ekološki prihvatljivija i mnogo profitabilnija ekonomska aktivnost od industrije.

Sl. 10. Tvornica karbida i ferolegura Dalmacija – Dugi Rat (Donja Poljica 1908.-1998.)

Izvor: Tehnika.lzmk.hr, 2021.

Ubrzanim razvojem turizma u Donjim Poljicima događa se svojevrsni „boom“ u izgradnji smještajnih kapaciteta, često neplanskih i bez uključenosti lokalnih vlasti što je dovelo do nepravilne i estetski nehomogene izgradnje pojedinih objekata. Zbog takvih procesa Jadranska magistrala postala je prometno prezasićena posebice za vrijeme ljetne turističke sezone (sl. 12). Po gužvama se izdvajao potez od Splita prema Omišu i obrnuto.

Sl. 11. Primjer apartmanizacije u Podstrani (Donja Poljica)

Izvor: ApartmaniInfo, 2021.

Sl. 12. Prometna gužva u oba smjera u Dućama (Donja Poljica)

Izvor: Index.hr, Miranda Čikotić, 2018.

6. PROSTORNI IDENTITET POLJICA

Regionalni identitet utemeljen je prije svega u kolektivnoj svijesti o jedinstvenosti i homogenosti prostora i različitosti u odnosu na susjedne i druge prostore. Ta percepcija jedinstvenosti i homogenosti, odnosno regionalna svijest, može biti satkana od brojnih različitih elemenata. Tu je ponajprije zajednički način života, odnosno podijeljena egzistencija koja izrasta iz međusobnih kontakata, kontinuiranih i ponavljanih kroz dugo vrijeme. A to je upravo ono što čini bit tradicije. Njezin vanjski izraz, odnosno materijalizacija načina života, ogleda se prije svega u kulturnom pejzažu ili pojedinim njegovim elementima (Fürst-Bjeliš, 1996). Za prostor Poljica kritički možemo ozbiljno ustvrditi da je faktor koji je odigrao najviše u stvaranju zajedničkog identiteta je sam geografski prostor. Iako smo u prethodnim poglavljima ustvrdili da je to pretežito krški prostor s malim plodnim krškim poljima okružen planinskim lancima takav oblik reljefa nije specifičan samo za ovaj prostor u Hrvatskoj i susjednim državama. Specifičan je način iskorištavanja stanovnika Poljica postojeće prirodne osnove koju su uvelike okrenuli u svoju korist. Ranim organiziranjem stanovništva u određenu funkcionalnu zajednicu stanovnici ovog područja mogli su lakše i sigurnije nastupati u očuvanju svog prostora. Relativna izoliranost i teška pristupačnost prostoru Poljica omogućila joj je dugovječnost u povijesnim okvirima. Naime to je geografsko-politički prostor koji je od svog osnutka sredinom 15 stoljeća skoro uvijek bio na razmeđu tj. na granicama puno većih državnih tvorevina poput Mletačke Republike, Osmanskog Carstva, Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva kasnije Habsburške Monarhije. Tim državnim entitetima je skoro uvijek bio cilj kontroliranje ovog prostora, ali sama prirodna osnova sve do pojave Napoleona nikad nije omogućila efektivnu kontrolu nad Poljicima. Razlog tome da bilo kakav napad ili vojni pokušaj osvajanja Poljica bi bio uvijek preskup, što logistički što u pitanju ljudstva, jer Poljičani su skoro savršeno gospodarili ovim nepristupačnim prostorom te uvijek zajednički nastupali protiv bilo kakve vanjske prijetnje. Geografska izoliranost utjecala je na mnoge specifičnosti ovog kraja, time i na oblikovanje identiteta njegovih žitelja. Jedna od takvih specifičnosti je i stvaranje posebne podvrste pisma bosančice (hrvatske ćirilice) tzv. poljičice kojom je pisan i Poljički statut 1444. godine upravo zbog zasebnog oblikovanja pisma tokom stoljeća zbog zatvorenosti poljičkog prostora. Također ovaj prostor je utjecao na razvoj posebnih gastronomskih delicija koje su jedinstvene za ovi kraj. Jedna od takvih delicija je poljički soparnik ili zeljanik (sl. 13). On je ujedno i u današnjem suvremenom svijetu postao jedan od najvažnijih sinonima poljičkog identiteta i kulturne baštine. Soparnik je zaštićen pod UNESCO-om kao nematerijalna kulturna baština i ima EU zaštitu zemljopisnog podrijetla. To je isprva bilo poznato kao sirotinjsko jelo rađeno od

beskvasnog tijesta s blitvom, bijelim lukom, maslinovim uljem i češnjakom. Te namirnice su i kroz 20. stoljeće bile najzastupljenije u trgovini Poljičana upravo zbog klimatskih faktora koji im je omogućavao po nekoliko berbi godišnje tih namirnica, poglavito češnjaka po kojem su Poljica posebno Gornja bila poznata po velikoj i kvalitetnoj proizvodnji. Danas je to vrsta jela koja se „probila na šire domaće tržište te danas to jelo možete naručiti u većini restorana na obalnom pojasu smještenom između Omiša i Makarske. Zašto je to jelo važno za identitet Poljica? Iz istog razloga zašto je sir parmezan važan za grad Parmu. A to je način izrade koji je ostao više-manje isti kroz stoljeća njegovog postojanja, upotreba lokalnih namirnica koji pomažu domaćim proizvođačima te prestiž jer navodno jedino dobar soparnik je onaj kojeg napravi Poljičanin ili netko porijeklom iz Poljica. Također je to jelo svojevrsni sinonim mlađim generacijama za prostor Poljica i njenu povijest. Iako možda ne znaju za Poljica, sigurno su jeli ili čuli za poljički soparnik.

Sl. 13. Tradicionalan način pečenja soparnika lugom i sitnim žarom (vinove loze)

Izvor: Blaga i misterije.com, 2018.

Kao što geograf Josip Roglić navodi „Duga povijest Poljica nema velikih junaštava i sukoba; Poljičani ne poznaju epiku“ (Roglić, 2006, 404). Poljica su više stoljeća opstala zbog tendencije

Poljičana da izbjegavaju sukobe, a sporove mirno i diplomatski rješavaju. To zaključujemo iz događaja vezanog uz Milu Gojsalić. To je i ujedno najpoznatija poljička heroina okarakterizirana riječima prof. dr. Slobodana Prosperova Novaka kao poljička Jeanne d'Arc (Ivana Orleanska) (Jutarnji list, 2007). Mila Gojsalić rođena je u selu Kostanje u Srednjim Poljcima vjerojatno negdje početkom 16. stoljeća. Za vrijeme sukoba Poljičke kneževine i Osmanskog Carstva 1530. godine Mila Gojsalić je oteta i silovana od strane osmanskog Ahmed-paše koji se utaborio nedaleko od sela Gata (Ivanišević, 1987). Jutro nakon Mila Gojsalić ulazi u osmansko skladište baruta te ga potpaljuje. U eksploziji skladišta izginuo je Ahmed-paša, veliki dio osmanske vojske kao i sama Mila Gojsalić. Nedugo nakon eksplozije Poljičani napadaju preostalu osmansku vojsku i izvojevaju pobjedu koja je za posljedicu imala dugotrajno očuvanje poljičke autonomije. Mila Gojsalić je zanimljiva iz niza razloga. Ona je jedna od malobrojnih žena kojoj je priznata i istaknuta uloga u očuvanju nekog prostora posebice u ranonovovjekovnoj povijesti Europe i svijeta. Drugi razlog je njena nesebična žrtva za stanovnike Poljica koja ju je i koštala njenog života. Treći razlog je to što iako je teško govoriti o nacionalnom identitetu u 16. stoljeću kroz Milu Gojsalić istaknuti prostorni identitet koji je dijelila sa svojim sumještanima i koji je za rezultat imao očuvanje poljičkog načina života. Važnost te priče i legende o Mili Gojsalić govori nam to iako Poljičani nisu imali široko razvijenu pismenu kulturu, ona se uspjela sačuvati kroz usmenu predaju u Poljcima od višestoljetnog zaborava. Upravo kroz Milu Gojsalić Poljičani uspijevaju sačuvati svoj identitet nakon ukinuća Poljičke republike početkom 19. stoljeća usprkos tendencijama suvremenog razdoblja u zbližavanju velikih prostornih cjelina i zanemarivanja manjih prostornih specifičnosti. Njena bezvremenska žrtva bila je tema mnogih naših poznatih umjetnika. O njoj je pisao August Šenoa, bila je glavna tema junačke opere „Mila Gojsalić“ Jakova Gotovca (sl. 15) te je u čast njoj i Poljcima poznati hrvatski kipar izradio impozantnu statuu na vidikovcu kod sela Gata s pogledom na ušće rijeke Cetine (sl. 14). Mila Gojsalić je u 20. stoljeću i suvremenoj povijesti postala simbol Poljica što možemo vidjeti u brojnim djelima u kojima je opjevana te u novijoj povijesti postala predmet brojnih lingvističkih istraživanja. Većina prostora i naroda svoj rani identitet gradi na temelju vladara, plemića i velikaša. Iako su Poljičani imali svoje izborne knezove, oni nisu ostali upamćeni u kolektivnoj svijesti i pamćenju stanovnika ovog kraja, jesu kao institucija, a ne kao individualne ličnosti. To nije slučaj s Milom Gojsalić, a legenda o njoj i danas djeluje kao ujedinjujući faktor svih Poljičana. Možemo reći da je to jednostavno trebalo biti tako jer u kolokvijalno poznatoj „seljačkoj republici“ nema mjesta za uzdizanje i slavljenje ličnosti koje su svojim rođenjem u plemićkoj obitelji trebale biti istaknute i poznate već obična priča da osoba skromnih korijena svojom nesebičnom žrtvom

Na taj način svakom novom generacijom Poljičana priče su dodatno nadopunjivane, po potrebi u manjoj mjeri mijenjane kako bi poslužile potrebnom narativu. Kroz ljudsku povijest, pa tako i povijest Poljica postojali su razni procesi što prirodni što antropogeni koje nije bilo moguće u to vrijeme jednostavno objasniti što je rezultiralo da ljudi tome pridaju neke nadnaravne sklonosti. Mitologija, junaštvo, gastronomija te privrženost geografskom prostoru i njegovanje tradicija i običaja koji su usko povezani s prirodnom osnovom kao i određen oblik državnosti Poljica za rezultat su imali stvaranje posebnog oblika identiteta domaćeg stanovništva. U širem geografskom i priobalnom području ne možemo naići ni na jednu takvu kompaktnu cjelinu koja je barem u nematerijalnom smislu preživjela dugi niz stoljeća.

Sl. 16. Narodna nošnja iz Poljica
Izvor: Kupindo.com, 2021.

S Poljicima na području Hrvatske eventualnu paralelu možemo povući s Dubrovačkom Republikom čiji su stanovnici također stvorili određen osjećaj pripadnosti i subnacionalnog

identiteta. Osim nekih sličnosti u biranju svog vladara, Poljička i Dubrovačka Republika nemaju više sličnih poveznica. Poljica su nastala kao seljačka republika s izrazitom orijentacijom na poljoprivredu dok je Dubrovačka Republika nastala kao građanska republika uvelike usmjerena na trgovinu. Upravo su geopolitičke okolnosti omogućile objema republikama relativno sličan povijesni kontinuitet koji je trajao malo više od četiri stoljeća. Možemo reći da je upravo fragmentiranost hrvatskog kasno-srednjovjekovnog političkog prostora utjecala na stvaranje ovakvih proto-državnih tvorevina koje, zbog nemogućnosti centralne vlasti da osigura sigurnost svojim pokrajinama i regijama, su se morale međusobno reorganizirati kako bi sačuvale svoje interese. Iako Poljica kao i Dubrovačka Republika dijele iste elemente državnosti i posebnost regionalnog identiteta, Poljica za razliku od potonje nisu bila predmet istraživanja u tolikom obujmu zbog relativno malog dosega svoje diplomacije koja je ostala lokalnog karaktera u odnosu na svjetsku dubrovačku. No, usprkos tome stanovnici Poljica uspjeli su sačuvati i u modernom razdoblju određeni osjećaj pripadnosti i zajedništva koje je možda najvidljivije kroz ponosno isticanja poljičkog porijekla kod stanovnika Dalmacije i Dalmatinske zagore. Iako Poljica već stotinjak godine ne postoje kao jedinstvena upravno-administrativna cjelina već je njihov teritorij fragmentiran i podijeljen na nekoliko različitih upravnih regija (do 1992. godine općina, danas općina i upravnih gradova) od omiške, splitske i dugoračke do podstranske. Brojne udruge djeluju i potiču interes za prostorom Poljica (sl. 17 i 18). Koliko će se taj zajednički identitet sačuvati u modernom svijetu globalizacijskih tendencija koji stavlja naglasak na veću sliku i širi prostor tek treba vidjeti.

Sl. 17. Udruga sv. Jure Priko

Izvor: Facebook.com, 2021

Sl. 18. Udruga Savez za Poljica

Izvor: Poljica.hr, 2021.

7. POLJICA KAO EGZEMPLAR U NASTAVI GEOGRAFIJE

Poljica su dugo bila tema istraživanja isključivo povjesničara, etnologa, geografa i drugih znanstvenika iz različitih disciplina te su rijetko kad bila prikazani ili proučavana od strane novinara ili spominjana od drugih publicista. Za razliku od drugih takvih proto-državnih tvorevina možemo reći da su Poljica i Poljička Republika bile tema ekstenzivnih povijesnih istraživanja znanstvenika u bivšoj SFRJ. Razlog tome vjerojatno jest u činjenici da se takav oblik upravljanja prostorom te samoupravnost i samodostatnost Poljica kroz stoljeća uklapao u ideološki okvir bivšeg komunističkog režima što je ovaj prostor svrstalo u područje poželjnih tema istraživanja.

Kurikulum Geografije za osnovne škole i gimnazije (NN 7/2019) strukturiran je prema konceptima na način da je prostorni identitet temeljni koncept na kojega se nadovezuju prostorne organizacije i procesi te održivost, a tri glavna koncepta povezuje prostorni obuhvat kao četvrti koncept. Upravo koncept prostornog obuhvata ima primat u ovom istraživanju jer pomoću njega možemo voditi učenike do spoznaja o njihovom zavičaju te stvoriti određeni kulturni identitet učenika koji bi kao posljedicu imao u budućnosti veću angažiranost učenika u svom neposrednom okruženju i veće zalaganje za svoj zavičaj. U nastavku rada razrađeni su primjeri uključivanja prostornih obilježja Poljica u nastavu geografije kako bi se ostvario cilj diplomskog rada. Cilj je ostvariti određene obrazovne ishode koji bi mogli potaknuti interes učenika za dodatnim proučavanjem svog zavičajnog prostora u sklopu Geografije, pa i drugih predmeta.

Primjerice, nastavnik može zadati učenicima da istraže dodatno neku od tema vezanih za Poljica te na temelju toga ostvare ishod vezan uz istraživački rad. Rezultate istraživanja mogu prezentirati ostalim učenicima. Takvim se pristupom može potaknuti dodatni interes za proučavanje ovog prostora. Teme istraživanja mogu biti: prostorni aspekt, identitet, gospodarski razvoj, demografski razvoj pa i gastronomske delicije poljičkog kraja. Izlaganja ovih tema mogu se odraditi nekoliko dana prije ili poslije 23. travnja, ovisno o tome je li taj datum pada na vikend. Taj datum je specifičan za žitelje Poljica jer na taj dan se slavi sv. Jure koji je kroz povijest odabran kao zaštitnik Poljica te je može se reći postao neslužbeni blagdan u Poljicima tj. dan Poljica za kojeg se obitelji u Poljicima okupljaju i slave svog zaštitnika.

Osim navedenog primjera u redovitoj nastavi, može se planirati i realizirati projektna nastava. U nastavku rada razrađen je primjer projektne nastave za šesti razred osnovne škole i primjeri za gimnaziju.

7.1. PROJEKTNASTAVA

Projekt 1: Soparnik - povijest i način pripreme

Ishod: OŠ C.A.6.1. Učenik razlikuje kategorije zaštite prirode, navodi primjere zaštićene prirodne i kulturne baštine u Hrvatskoj, objašnjava važnost zaštićenih područja i lokaliteta kao gospodarskoga potencijala i elementa identiteta te sudjeluje u aktivnostima čuvanja i adekvatnoga vrednovanja baštine na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Razrada ishoda: navodi primjere kulturne materijalne i nematerijalne baštine u Hrvatskoj

Nakon upoznavanja učenika sa svrhom i ciljevima projekta, učenici prema uputama učitelja proučavaju zadanu literaturu, formuliraju istraživačko pitanje, izrađuju nacrt (plan) rada na projektu i preuzimaju uloge. Projekt se može realizirati radom u skupini ili individualnim radom učenika. Tema projekta bila bi povijest i način pripreme soparnika kao i običaji vezani uz njegovo degustiranje i izradu. Također bi se u sklopu tog projekta ili novog projekta mogli koncipirati načini na koji bi se ta delicija mogla osim samog brendiranja koje je već obavljeno iskoristiti u gospodarske svrhe s ciljem revitaliziranja ruralnog prostora. Projekt bi se sastojao od nekoliko cjelina: podrijetlo jela, metode izrade i gospodarske implikacije.

Podrijetlo jela soparnik i danas je tema raznih debata. Jedna od teorija je da je soparnik nastao po uzoru na turske pite, ali su zbog relativne oskudice mesa i praktički nepostojanja tradicije izrade svježih sireva zbog veoma lake kvarljivosti te namirnice zamijenjene namirnicama kojih ima u relativnom izobilju u poljičkom kraju, a to su blitva, češnjak, bijeli luk i maslinovo ulje. Druga teorija je da nastao kao obično sirotinjsko jelo koje je obično spremno od dostupnih namirnica kao što je nastala *pizza* u Napulju. Učenici mogu pomoću grafičkih prikaza soparnika, *pizze* i turske pite usporediti njihove sličnosti i razlike i o tome napisati kratki sastavak, priložiti odabrane fotografije i razvijati vještinu pisanja kao i grafičke vještine.

O metodama izrade učenici mogu provesti intervju sa svojim roditeljima, djedovima i bakama i prikupljenim informacijama pokušati dokumentirati korak po korak način izrade i pečenja soparnika. Izrada i pečenje soparnika nije se puno promijenila u zadnjih nekoliko stotina godina. Fotografiranjem ili snimanjem obrade namirnica moguće je predočiti ostalim učenicima

i dati im uvid u tradiciju svog neposrednog okruženja. Idealno vrijeme održavanja prezentacije možda bi bilo za vrijeme manifestacije Dana kruha koji se održava 17.10. svake godine u dvorištima skoro svih škola u Hrvatskoj. Uz samu prezentaciju moguće je i donijeti uzorke soparnika kako bi učenici upoznali pripremu soparnika i isprobali okus tog tradicionalnog jela poljičkog kraja.

Posljednji segment ovog projekta obuhvaća načine na koje bi se mogla izrada i kušanje soparnika iskoristiti u određene gospodarske svrhe poput njegovog inkorporiranja u ponudu seoskog turizma ili prodaju raznim kupcima, poglavito onim neupoznatim s tom delicijom. Također u modernom svijetu gdje dolazi do veće promocije zdravih i hranjivih namirnica soparnik kao jednostavno jelo spremljeno od lokalno uzgojenih namirnica i nisko kalorično savršeno pripada toj kategoriji. Nedavno populariziranje veganske i vegetarijanske hrane kojoj soparnik pripada potvrđuje da je moguće komercijalizirati ovo jelo i učinit ga dostupnim većem broju krajnjih korisnika.

Projekt 2: Reljef u Poljicima

Ishod: SŠ B.1.2 Učenik opisuje osnovna obilježja geoloških razdoblja, razlikuje vrste stijena prema nastanku, glavne strukturne elemente litosfere, objašnjava postanak fosila, metode određivanja starosti stijena, postanak reljefa i njegovih glavnih genetskih tipova te njihovu međuovisnost s društvom i njegovim aktivnostima na primjerima iz svijeta i Hrvatske koristeći se geografskim kartama i IKT-om.

Razrada ishoda: objašnjava geografsku raspodjelu glavnih tipova reljefa i njihov utjecaj na naseljenost, djelatnosti i život u svijetu i Hrvatskoj

Najvažniji i najspecifičniji geografski aspekt poljičkog prostora je reljef koji ga oblikuje i koji je jedan od glavnih faktora koji je utjecao na formiranje zasebnog prostornog identiteta i političkog entiteta kroz povijest. Projekt bi se sastojao od više cjelina. Nakon svih koraka navedenih u prvom primjeru projektne nastave, uz iskustvo stečeno u samostalnom radu, učenici uz smjernice nastavnika oblikuju plan rada na projektu. U uvodnom dijelu ovog projekta učenici bi trebali uz pomoć topografske karte ustvrditi koje reljefne cjeline čine granicu Poljica. Za svaki orohidrografski prostorni entitet učenici mogu pripremiti kartografski, grafički i tekstualni prilog. Posebna pozornost posvetila bi se najvećim krškim poljima koja su Poljicima kroz povijest pružala egzistencijalnu sigurnost i po kojima su dobila ime. Moguće je organizirati

terensku nastavu na kojoj bi skupine ili parovi učenika prezentirali posebnosti reljefnih cjelina ili hidrografskih elemenata u prostoru. Moguće je organizirati i terensku nastavu više škola, pri čemu bi učenici škole na čijem se upisnom području odvija terenska nastava prezentirali obilježja prirodne osnove okružja njihove škole. Takav pristup u kojemu učenici poučavaju učenike, osim ostvarivanju ishoda učenja u geografiji, pridonosi i ostvarivanju brojnih očekivanja gotovo svih međupredmetnih tema. Primjerice učenici iz osnovne škole na području sela Kostanje mogu pokazati i objasniti posebnosti vrela Studence koje se ulijeva u rijeka Cetinu, a koje je bitno za ovaj prostor jer je oko njega obavlja skoro sva poljoprivredna djelatnost Kostanja te je poznato kupalište na rijeci Cetini, jedno od rijetkih u samom kanjonu Cetine dostupno automobilom i drugim manjim prijevoznim sredstvima.

Projekt 3: Turizam u Poljicima

Ishod: SŠ B.A.C.4.3. Učenik istražuje pojavu i razvoj turizma u Hrvatskoj i svijetu.

Razrada ishoda: razlikuje pozitivne i negativne učinke pojedinih oblika turizma na stanovništvo, gospodarstvo i okoliš

Turizam i turističke djelatnosti usko vezane uz turizam čine skoro petinu ukupnog BDP-a Hrvatske i imaju velik utjecaj na okolni prostor. Razvoj turizma u početku prati izgradnja apartmana, kuća za odmor, širenje ugostiteljske ponude, izgradnja prometne infrastrukture čime se mijenja kulturni pejzaž. Turizam daje mogućnost stanovnicima određenog područja da poboljšaju svoj standard te samim time sprječava dodatnu depopulaciju određenih dijelova poljičkog kraja. Ovaj projekt je zanimljiv za učenike iz više razloga jer mogu istražiti i utvrditi potencijalne i realizirane turističke činitelje. Budući da se radi o ishodu učenja u četvrtom razredu gimnazije, ostvarivanje projekta može pridonijeti unaprjeđenju poduzetničke kompetencije učenika i utjecati na izbor budućeg zanimanja. U prvom dijelu projekta učenici mogu istražiti etape u razvoju turizma na području njihovog sela ili općine, a uz pomoć aplikacija poput Air Bnb i Booking-a utvrditi prostorni raspored smještajnih jedinica u njihovom neposrednom okruženju i to kartografski vizualizirati. U sljedećoj etapi mogu prikupiti podatke od nadležne ili lokalne turističke zajednice metodom anketiranja ili intervjuiranja, obraditi podatke i prikazati broj noćenja i smještajnih kapaciteta odgovarajućim grafičkim prikazima. Rezultate istraživanja učenici mogu oblikovati u turističku brošuru koja bi uključivala kartografske i grafičke priloge i odgovarajući tekst. Moguće je također, ukoliko

su dostupni podaci za turističku sezonu 2020. godine, istražiti na koji je način izbijanje i širenje koronavirusa(SARS-CoV-2) utjecalo na turističke aktivnosti na njihovom području.

U drugom dijelu ovog projekta učenici mogu s aspekta aktivnog provođenja slobodnog vremena nabrojiti moguće aktivnosti jednog turista na području Poljica i razraditi sadržaje tih aktivnosti, posebice za avanturistički i robinzonski turizam. Popis aktivnosti može uključivati biciklizam, rafting, canyoning, canouing, planinaranje, nordijsko šetanje, vožnja quad motociklima i brojne druge aktivnosti. U sklopu terenskog istraživanja učenici mogu osobno sudjelovati u nekim od navedenih aktivnosti, snimiti o tome kratke video uratke ili pak neposrednim promatranjem vrednovati aktivnost, napraviti recenziju te dati svoje mišljenje o mogućim unaprjeđenjima organizacije tih aktivnosti. Ako učenici nisu imali prilike prisustvovati navedenim aktivnostima, mogu provesti anketiranje ostalih učenika ili čak nastavnika i utvrditi je li netko sudjelovao u tim aktivnostima te tako ispitati njihovo mišljenje i iskustva o aktivnostima. U posljednjem dijelu projekta učenici mogu prikazati na koji je način turizam utjecao na razvoj njihovog područja i njihov svakodnevni život. U raspravi s ostalim učenicima mogu osmisliti neke nove aktivnosti koje bi imale turistički potencijal i u budućnosti mogle doprinijeli razvoju njihovog kraja.

Projekt 4: Prirodne i povijesne znamenitosti Poljica

Ishod: GEO OŠ C.A.6.1. Učenik razlikuje kategorije zaštite prirode, navodi primjere zaštićene prirodne i kulturne baštine u Hrvatskoj, objašnjava važnost zaštićenih područja i lokaliteta kao gospodarskoga potencijala i elementa identiteta te sudjeluje u aktivnostima čuvanja i adekvatnoga vrednovanja baštine na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Razrada ishoda: navodi primjere kulturne materijalne i nematerijalne baštine u Hrvatskoj – pokazuje na geografskoj karti i prepoznaje na karakterističnim fotografijama hrvatske lokalitete s UNESCO-ova popisa svjetske baštine

Iako većina poljičkih prirodnih znamenitosti nema službeni stupanj zaštite Republike Hrvatske osim dijelova rijeke Cetine koji imaju stupanj značajnog krajobraza, ona su naširoko poznata i u novije vrijeme odredište velikom broju turističkih posjetitelja. Ovaj projekt bi se sastojao od dva dijela: u prvom dijelu učenici bi identificirali nekoliko kulturno-povijesnih i prirodnih znamenitosti u neposrednoj blizini mjesta stanovanja i prikupili podatke za mali turistički vodič ili brošuru. Sastavni dio brošure bili bi kartografski prikaz lokacije i fotografije uz popratni

tekst. Strukturiranje teksta i elemente sadržaja učenici bi na početku projekta dogovorili s učiteljem. Elementi vrednovanja učeničkog rada na projektu mogu biti kvaliteta i struktura teksta, samostalno ili uz vođenje učitelja izrađena geografska karta, samostalno prikupljene fotografije, vizualni dojam brošure/vodiča, preglednost, primjena jezičnih pravila i sl. U drugom dijelu projekta u suradnji s turističkom zajednicom ili lokalnom samoupravom moguće je organizirati prezentaciju učeničkih uradaka i raspravu o mogućnostima razvoja određenog lokaliteta, npr. pokušaj brendiranja određene lokacije s ciljem privlačenja dodatnih posjetitelja u svrhu populariziranja nekog mjesta u Poljicima. Također mogu se identificirati mogući problemi koje imaju određeni lokaliteti poput zagađenja, derutnog stanja, nepostojanja adekvatne pristupne infrastrukture. Nakon identificiranja problema učenici mogu pokušati osmisliti moguća rješenja kako bi se dodatno razvili ti lokaliteti i riješili ti problemi. U zaključku ovog projekta učenici mogu napisati izvještaj o stanju prirodne i kulturne baštine (prirodnih i kulturnih znamenitosti) s prijedlozima za pokretanje postupaka sanacije, procesa dodjele određenog stupnja zaštite kao i uključivanja u odgovarajuće aktivnosti, od obrazovnih do turističkih.

Projekt 5: Gospodarstvo Poljica

Ishod: GEO OŠ C.B.6.2. Učenik analizira podatke o gospodarskoj razvijenosti i procjenjuje stupanj razvijenosti države te objašnjava važnost usklađivanja gospodarskoga napretka i održivoga razvoja Hrvatske

Razrada ishoda: objašnjava važnost pojedinih djelatnosti za gospodarstvo zavičaja i Hrvatske u okvirima održivoga razvoja

Jedna od tema istraživačkog rada u prvom ciklusu (istraživački rad za peti ili šesti razred) može biti gospodarska razvijenost prostora Poljica i perspektive razvoja. Ako bi takav projekt bio prvi na kojemu učenici sudjeluju, važno je veći naglasak staviti na planiranje i vježbanje pojedinih etapa istraživačkog rada, a manji na produkte rada. Kako bi se učenike uspješno vodilo kroz etape istraživačkog rada, na početku bi se uz etape rada, metode i načine rada, podjelu uloga i sadržaj istraživačkog rada, dogovorili kriteriji vrednovanja. Na taj način učitelj bi mogao minimalizirati moguće odstupanje od ciljeva i teme istraživačkog rada. U ovome projektu cilj je istražiti važnost pojedinih djelatnosti za gospodarstvo Poljica i utvrditi stanje gospodarske razvijenosti Poljica. Elemente i kriterije po kojima bi se odredio stupanj razvijenosti predlaže učitelj i dopunjava ih učeničkim prijedlozima, ali onima koji su ostvarivi

u istraživanju s obzirom na dob učenika. Kriteriji gospodarske razvijenosti mogu biti prometna povezanost Poljica, udio zaposlenosti u pojedinim sektorima gospodarstva i pojedinim djelatnostima, demografski procesi, BDP po stanovniku u okviru Splitsko-dalmatinske županije, stanje i izgrađenost bitnih infrastrukturnih projekta i drugi. Također moguće je u posljednjem dijelu projektnog rada usporediti gospodarsku razvijenost Poljica s ostalim mikroregijama Dalmacije i Dalmatinske zagore. Podatke za tu usporedbu može pripremiti učitelj ili učenik s individualiziranim programom kojemu je identificirana darovitost.

Projekt 6: Upravno-administrativna podjela Poljica

Ishod: GEO OŠ B.A.6.4. Učenik razlikuje ruralna i urbana naselja, prepoznaje funkcije i njihov prostorni raspored te objašnjava hijerarhiju gradskih naselja na primjeru Hrvatske.

Razrada ishoda: identificira sustav naselja kao oblik prostorne organizacije i objašnjava hijerarhiju gradskih naselja

Dijelovi Poljica danas pripadaju različitim općinama koje zauzimaju i prostor koji se nalazi izvan povijesne regije Poljica, a dijelovi čine samostalne općine koje se geografski u cijelosti nalaze unutar regije Poljica. U ovom projektu potrebno je identificirati kojim sve upravno-administrativnim regijama pripadaju Poljica i pojedina naselja. Jedan od ciljeva ovoga projekta može biti razvijanje kartografske pismenosti, uz razvijanje regionalnog identiteta. Kako bi se razvijao koncept prostornih organizacija i procesa, jedna od etapa projekta može biti identifikacija sustava naselja kao oblik prostorne organizacije Poljica. U toj etapi učenici mogu samostalnim radom izraditi jednostavnu tematsku kartu na kartografskoj podlozi dobivenoj od učitelja i uz vođenje učitelja. U drugoj etapi učenici mogu razvrstati naselja u općine i upravne gradove, identificirati koje općine se preklapaju s drugim prostorima izvan poljičkog kraja te koje se nalaze cijelom površinom u Poljicima. U jednoj od etapa projekta učenici mogu prema uputama učitelja istražiti hijerarhiju naselja u Poljicima kao i utjecaj funkcionalno jačih središta na prostor Poljica. Hijerarhiju naselja učenici također mogu prikazati na jednostavnoj tematskoj karti. Posljednja etapa može biti rasprava o mogućnosti uspostave Poljica kao jedinstvene općine unutar povijesno određenih granica. Učenici bi na temelju svojih zaključaka i mišljenja pokušali odrediti koje naselje u Poljicima bi u tom slučaju trebalo biti sjedište općine vodeći se povijesnim i gospodarskim kriterijima te ocjenom stupnja prometnoj povezanosti odabranog mjesta s ostalim dijelovima Poljica. Svoj zaključak trebali bi pisano i usmeno argumentirati uz navođenje kriterija koje su koristili u izboru središnjeg naselja. Opisanim etapama projektne

nastave moguće je odgovoriti na istraživačko pitanje je li upravno-administrativna organizacija regije Poljica doprinijela demografskoj i gospodarskoj održivosti prostora te na hipotezu: uspostava Poljica kao zasebne općine može pomoći razvoju Poljica posebice ruralnih i geografski teže dostupnih dijelova.

Projekt 7: Poljički identitet

Ishod: GEO SŠ A.4.1. Učenik analizira utjecaj globalizacije na nacionalni identitet i suverenitet te navodi primjere nematerijalne i materijalne baštine kao elemenata nacionalnoga identiteta.

Razrada ishoda: raspravlja o vlastitome identitetu kao građanin Hrvatske, Europe i svijeta

Vlastiti identitet temelji se na prostornom identitetu, stoga je važno učenike usmjeriti na istraživanje faktora razvoja zavičaja i doprinos zavičaja u oblikovanju identiteta građana Hrvatske, Europe i svijeta. Glavna okosnica projekta bilo bi istraživanje specifičnosti i zanimljivosti poljičkog identiteta i elemente po kojima se poljički identitet razlikuje od drugih regionalnih identiteta. Učenici bi u ovom projektu imali visoki stupanj autonomije te bi ga mogli razraditi i planirati na koji god način oni smatraju da je valjan. Na početku rada dobili su smjernice nastavnika o komponentama koje svakako treba uključiti u projektnu nastavu i istraživački rad. Predmet istraživanja mogu biti razni aspekti poljičkog života kao što su tradicija, običaji, glazba, svakodnevni život, različitosti u prakticiranju religije (katolicizma) od susjednih područja, heraldička obilježja kao i utjecaj konfiguracije terena na oblikovanje identiteta. Svaku od ovih tema moguće je posebno istražiti i obraditi samostalnim radom, radom u paru ili radom u skupinama i na kraju objediniti rezultate istraživanja npr. u obliku prezentacije ili postera koji bi se javno prezentirao ne samo drugim učenicima škole nego i lokalnoj zajednici pa i medijima. Nastavnik bi kontinuirano pratio ostvarivanje pojedinih etapa projekta i po potrebi usmjeravao učenika te na kraju vrednovao rezultate rada (proces i produkt). Na početku rada ključno je dobro planirati metode prikupljanja podataka pa nastavnik može raspraviti s učenicima prednosti i ograničenja pojedinih istraživačkih metoda, dostupnost podataka i sl. Jedna od mogućih istraživačkih metoda jest intervju sa starijim članovima obitelji učenika ili najstarijim stanovnicima pojedinih naselja, uz fotografiranje elemenata kulturnog i prostornog identiteta Poljica. Informacije iz tih razgovora uvelike bi pomogle mlađim

generacijama u razumijevanju načina života svojih predaka i vjerojatno bi se ponajviše ticale običaja, odjeće i proslave svetkovina u Poljicima.

Projekt 8: Poljica-demografska kretanja

Ishod: GEO SŠ B.2.1. Učenik analizira razmještaj i kretanje broja stanovnika, pokazatelje prirodnoga i prostornog kretanja stanovništva te demografske strukture i procese na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini s pomoću tablica, grafičkih prikaza i geografske karte.

Razrada ishoda: –uspoređuje prostore s različitim trendovima općega kretanja stanovništva

Jedan od važnijih projekta koji bi učenici mogli planirati i realizirati su demografski kretanja i procesi na prostoru Poljica. Učenici mogu iz školske dokumentacije (spomenice, matične knjige) istražiti kako se mijenjao broj učenika u razredu u pojedinim školama. Nakon analize prikupljenih podataka i njihove grafičke vizualizacije mogu postaviti istraživačko pitanje i hipotezu o uzrocima smanjenja broja učenika. Kretanje ukupnog broja stanovnika svojeg mjesta ili općine mogu istražiti iz dostupne literature i ovog diplomskog rada i izraditi odgovarajuće dijagrame. Nakon toga mogu intervjuirati odabrano starije stanovništvo mjesta ili općine o demografskim obilježjima i načinu života koji je utjecao na demografska kretanja. Intervjuirati mogu i općinsku upravu o mjerama populacijske politike. Rezultate istraživanja učenici mogu oblikovati u istraživački rad. Ovaj projekt može se realizirati u korelaciji s predmetom Povijest. Ako se nastavnik i učenici dogovore da će se projekt realizirati radom u skupinama, moguće je formirati tri skupine, a svaka bi istraživala jednu od subregija Poljica (Gornja, Srednja i Donja Poljica). Također je moguće učenike podrijetlom iz pojedine od navedenih subregija usmjeriti na istraživanje svojeg naselja ili subregije i usporedbu s drugim naseljima unutar subregije Poljica ili s cijelom regijom Poljica ili županijom ili Republikom Hrvatskom. Na temelju utvrđenog trenda u kretanju ukupnog broja stanovnika moguće je izraditi projekciju trenda u sljedećem međupopisnom razdoblju. Projekt je moguće planirati i kao suradnju više škola iz pojedinih regija Poljica i na kraju objediniti rezultate o demografskim kretanjima na prostoru Poljica. Navedeni oblik suradnje poljičkih škola može pridonijeti jačanju prostornog i regionalnog identiteta Poljica kod učenika već od mlađe dobi.

7.2. PRIMJERI OSTVARIVANJA ISHODA

U nastavku rada navedeni su prijedlozi aktivnosti za ostvarivanje odabranih elemenata glavnih ishoda u redovitoj nastavi geografije u pojedinim razredima osnovne škole i gimnazije, koristeći Poljica kao egzemplar prostornog obuhvata.

Tab. 2. Prikaz ishoda, razrade ishoda i aktivnosti učenika s Poljicima kao egzemplarom u nastavi

Ishod	Razrada ishoda	Aktivnosti učenika
GEO OŠ B.5.4. Učenik objašnjava mehanizme nastanka i oblikovanja reljefa na Zemlji.	- objašnjava promjenjivost reljefa pod utjecajem unutarnjih i vanjskih procesa	- analizira grafičke prikaze reljefa na području Poljica te na temelju dosadašnjih znanja zaključiti koji su unutarnji i vanjski procesi utjecali na oblikovanje krškog reljefa
GEO OŠ B.C.5.5. Učenik uspoređuje reljefna obilježja panonskoga i dinarskoga prostora Hrvatske te ih vrednuje kao životni prostor.	- prepoznaje, navodi i imenuje reljefne oblike u zavičajnome prostoru - uspoređuje reljefna obilježja panonskoga i dinarskoga prostora - opisuje međuovisnost reljefa te naseljenosti i djelatnosti	- zaključuje na temelju nekoliko grafičkih prikaza reljefa Poljica koji tip reljefa prevladava na tom prostoru - analizira grafičke priloge i imenuje pojedine reljefne oblike (škrape, jame, ponikve) u Poljicima - usporedbom fotografija i reljefnih profila opisuje po čemu se razlikuju dinarski od panonskog prostora odnosno prostor Poljica od panonskog prostora - analizira topografsku kartu s prikazom naselja u Poljicima te na temelju nje zaključuje kako je reljef utjecao na prostorni raspored naselja u Poljicima - analizira tablicu s podacima o zaposlenosti stanovništva u pojedinim djelatnostima te iznosi u pisanom obliku na koji način je reljef mogao utjecati na nastanak i razvoj barem tri navedene djelatnosti.

<p>GEO OŠ C.5.2. Učenik opisuje osnovna obilježja i važnost kopnenih voda na Zemlji i u Hrvatskoj te podržava njihovo održivo iskorištavanje.</p>	<p>-opisuje načine iskorištavanja kopnenih voda na primjerima iz svijeta i Hrvatske</p>	<p>-čita tekst o iskorištavanju tekućica u proizvodnji električne energije, navodnjavanju poljoprivrednih površina, izgradnji vodovoda u Poljicima te zaključuje uz pomoć učitelja na koji način je rijeka Cetina u Poljicima iskorištena u tim djelatnostima</p>
<p>GEO OŠ C.5.3. Učenik obrazlaže glavna obilježja mora, mogućnosti iskorištavanja mora i podmorja te prepoznaje Jadransko more kao bogatstvo Hrvatske.</p>	<p>- navodi primjere iskorištavanja mora, obala i podmorja</p>	<p>-čita tekst u udžbeniku o pomorskim djelatnostima te zaključuje koje od tih djelatnosti su prisutne u Donjim Poljicima</p>
<p>GEO OŠ B.A.6.1. Učenik interpretira podatke o broju i razmještaju stanovnika i gustoći naseljenosti na primjerima iz Hrvatske i svijeta.</p>	<p>-identificira depopulaciju kao dominantan demografski proces u Hrvatskoj</p>	<p>-analizira tablicu kretanja broja stanovnika od 1948. do 2011. godine Gornjih, Srednjih i Donjih Poljica -zaključuje na temelju analize koji je dio Poljica zahvatio proces depopulacije -objašnjava u pisanom radu razloge zbog kojih je Gornja Poljica zahvatio proces depopulacije -uspoređuje na dijagramu stupanj depopulacije Gornjih i Srednjih Poljica -zaključuje na temelju tablice i dijagrama koliko je proces depopulacije zahvatio cijelu regiju Poljica</p>
<p>GEO OŠ B.A.6.4. Učenik razlikuje ruralna i urbana naselja, prepoznaje funkcije i njihov prostorni raspored te objašnjava hijerarhiju gradskih naselja na primjeru Hrvatske.</p>	<p>- razlikuje urbana i ruralna naselja te način života u njima</p>	<p>-uspoređuje grafičke priloge za pojedina naselja u Poljicima i zaključuje koja naselja pripadaju gradskim, a koja ruralnim naseljima</p>
<p>GEO OŠ B.6.6. Učenik objašnjava složene utjecaje na obilježja klime, uspoređuje klimatske dijagrame te čita kartu klasifikacija klima</p>	<p>-analizira i uspoređuje tipove klima u Hrvatskoj s pomoću klimatskih dijagrama i tematske karte</p>	<p>-analizira tematsku klimatsku kartu Hrvatske -klasificira tipove klime raširene u Poljicima -analizira klimatski dijagram najbliže meteorološke postaje i opisuje obilježja klime</p>

<p>GEO OŠ C.A.6.1. Učenik razlikuje kategorije zaštite prirode, navodi primjere zaštićene prirodne i kulturne baštine u Hrvatskoj, objašnjava važnost zaštićenih područja i lokaliteta kao gospodarskoga potencijala i elementa identiteta te sudjeluje u aktivnostima čuvanja i adekvatnoga vrednovanja baštine na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.</p>	<p>-razlikuje oblike zaštite prirode i imenuje na slijepoj karti stroge rezervate (SR), nacionalne parkove (NP), parkove prirode (PP), regionalne parkove (RP) i geoparkove (GP) u Hrvatskoj</p> <p>-objašnjava pojam i važnost baštine – navodi primjere kulturne materijalne i nematerijalne baštine u Hrvatskoj</p>	<p>-analizira tematsku kartu zaštićenih područja u Hrvatskoj. Prepoznaje na tematskoj karti koji stupnjevi zaštite prirode su prisutni u Poljicima. -nabroja područja i lokalitete s određenim stupnjem zaštite prirode koji su barem jednim dijelom smješteni u Poljicima.</p> <p>-gleda video uradak o pripremi tradicionalnog poljičkog jela soparnika i njegovoj zaštiti kao dobru s UNESCO-ova Popisa nematerijalne kulturne baštine -diskutira s drugim učenicima zašto je bilo potrebno zaštititi soparnik kao nematerijalnu kulturnu baštinu.</p>
<p>GEO OŠ C.B.6.2. Učenik analizira podatke o gospodarskoj razvijenosti i procjenjuje stupanj razvijenosti države te objašnjava važnost usklađivanja gospodarskoga napretka i održivoga razvoja Hrvatske</p>	<p>– analizira pokazatelje gospodarske razvijenosti (BNP, udio sektora djelatnosti, HDI)</p> <p>– objašnjava važnost pojedinih djelatnosti za gospodarstvo zavičaja i Hrvatske u okvirima održivoga razvoja</p>	<p>-analizira tablicu s podacima o indeksu razvijenosti upravnih gradova i općina kojima pripadaju Poljica - uz vođenje učitelja izrađuje jednostavnu tematsku kartu na temelju zaključaka iz analize indeksa razvijenosti -uspoređuje podatke o udjelu sektora djelatnosti u zaposlenosti i BNP-u upravnih gradova i općina kojima pripadaju Poljica te usmeno izvještava o zaključcima</p> <p>-analizira tablicu s podacima o zaposlenosti stanovništva Poljica u pojedinim djelatnostima i zaključke o važnosti pojedinih djelatnosti oblikuje u pisanom obliku -odabrani učenici čitaju objašnjenja važnosti pojedinih djelatnosti za gospodarstvo Poljica, a potom raspravljaju o izloženom</p>
<p>GEO OŠ C.6.4. Učenik navodi i opisuje prirodna bogatstva, sirovine i izvore energije, navodi vrste onečišćenja i mjere zaštite te objašnjava važnost selektiranja otpada.</p>	<p>– razlikuje obnovljive od neobnovljivih izvora energije i objašnjava utjecaj njihova korištenja na okoliš</p>	<p>-sluša izlaganje učitelja o razlikama između obnovljivih i neobnovljivih izvora energije -zaključuje pripadaju li hidroelektrane Zakućac i Kraljevac u Poljicima obnovljivim ili neobnovljivim izvorima energije</p>

		<p>-sluša izlaganje učitelja o utjecaju izgradnje i funkcioniranja hidroelektrana na okoliš</p> <p>-objašnjava u pisanom obliku koje su moguće posljedice izgradnje i funkcioniranja hidroelektrana Zakućac i Kraljevac na okoliš u Poljicima</p> <p>-odabrani učenici čitaju objašnjenja o posljedicama izgradnje i funkcioniranja HE Zakućac i Kraljevac na okoliš, a potom raspravljaju o izloženom</p>
	<p>-samostalno ili u skupini istražuje u zavičaju vrste onečišćenja, analizira i prezentira prikupljene podatke te raspravlja o mogućim mjerama zaštite</p>	<p>-istražuje radom u skupini lokaciju divljih odlagališta otpada na prostoru Poljica i prezentira rezultate istraživanja učenicima drugih skupina</p> <p>-sudjeluje u raspravi o mogućim mjerama saniranja tih odlagališta i mogućim mjerama za sankcioniranje takvog ponašanja</p>
<p>GEO SŠ B.1.2.</p> <p>Učenik opisuje osnovna obilježja geoloških razdoblja, razlikuje vrste stijena prema nastanku, glavne strukturne elemente litosfere, objašnjava postanak fosila, metode određivanja starosti stijena, postanak reljefa i njegovih glavnih genetskih tipova te njihovu međuovisnost s društvom i njegovim aktivnostima na primjerima iz svijeta i Hrvatske koristeći se geografskim kartama i IKT-om.</p>	<p>-objašnjava geografsku raspodjelu glavnih tipova reljefa i njihov utjecaj na naseljenost, djelatnosti i život u svijetu i Hrvatskoj</p>	<p>-analizira tematsku kartu prostornog rasporeda tipova reljefa u Hrvatskoj</p> <p>-zaključuje koji tip reljefa prevladava na prostoru Poljica</p> <p>-analizira topografsku kartu i zaključuje kakav je prostorni raspored naselja u Poljicima</p> <p>-objašnjava zašto se većina naselja nalazi uz prostore bogate vodom i krškim poljima te objašnjenje potkrepljuje primjerom barem jednog naselja</p>
<p>GEO SŠ B.1.4.</p> <p>Učenik objašnjava uzroke i posljedice svih razina cirkulacije atmosfere s primjerima iz svijeta i Hrvatske koristeći se geografskim kartama i IKT-om.</p>	<p>- objašnjava tercijarnu cirkulaciju</p>	<p>-sluša izlaganje nastavnika o utjecaju zmorca i kopnenjaka na prosječnu temperaturu određenog prostora</p> <p>-analizira klimatski dijagram prostora Poljica te zaključuje koliki utjecaj ima tercijarna cirkulacija na primjeru Donjih Poljica</p>

<p>GEO SŠ B.1.6. Učenik analizira prirodno-geografska obilježja i društveno-gospodarsko značenje mora koristeći se geografskim kartama i IKT-om.</p>	<p>-analizira gospodarsko značenje mora i podmorja te proces litoralizacije s primjerima iz svijeta i Hrvatske</p>	<p>-sluša izlaganje nastavnika o važnosti mora kao trgovačkom, turističkom, ribolovnom potencijalu -analizira tekstove pripremljene od nastavnika i izdvaja valorizirane i moguće gospodarske potencijale na primjeru Donjih Poljica -istražuje proces litoralizacije na primjeru Dugog Rata u Donjim Poljicima koristeći IKT -analizira tablicu s ukupnim brojem stanovnika svih naselja u Poljicima po popisnim godinama od 1948. do 2011. godine -objašnjava uz pomoć geografske karte intenzitet litoralizacije naselja u Donjim Poljicima</p>
<p>GEO SŠ C.1.1. Učenik objašnjava vrijednost georaznolikosti i važnost zaštite geobaštine te opisuje primjere iz svijeta i Hrvatske koristeći se geografskim kartama i IKT-om</p>	<p>-navodi primjere zaštićene geobaštine u svijetu i Hrvatskoj te obrazlaže uzroke njihove zaštite</p>	<p>-identificira zaštićenu geobaštinu na prostoru Poljica i imenuje stupanj zaštite koristeći internetske stranice nadležnih Ministarstava -raspravlja o mogućim razlozima zaštite kanjona rijeke Cetine</p>
<p>GEO SŠ C.1.3. Učenik se odgovorno odnosi prema okolišu i istražuje stanje okoliša u svom okružju.</p>	<p>- istražuje stanje okoliša u životnoj sredini (dio naselja, naselje, okolica naselja)</p>	<p>-istražuje stanje okoliša u svojem naselju ili općini i zaključuje u kolikoj je mjeri okoliš očuvan ili onečišćen -rezultate oblikuje u kratkom pisanom radu i odabrani učenici javno prezentiraju pisani rad</p>
<p>GEO SŠ B.2.2. Učenik analizira uzroke i posljedice suvremenih demografskih procesa na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini s pomoću tablica, grafičkih prikaza i geografske karte.</p>	<p>-analizira utjecaj pojedinih demografskih struktura i procesa na gospodarski i prostorni razvoj – analizira uzroke i posljedice suvremenih migracija radne snage</p>	<p>-analizira tablicu s ukupnim brojem stanovnika Gornjih, Srednjih i Donjih Poljica 1991., 2001. i 2011. godine -zaključuje na temelju analize kakvi se gospodarski i demografski trendovi mogu očekivati u Gornjim, Donjim i Srednjim Poljicima -analizira na tablicu s demografskim podacima i s podacima o zaposlenosti stanovništva Poljica u pojedinim djelatnostima te zaključuje o mogućim uzrocima i posljedicama migracije radne snage na području Poljica</p>

<p>GEO SŠ B.C.2.8. Učenik analizira strukturu, rezerve i prostorni raspored energetske izvora i mineralnih sirovina, prepoznaje važnost sirovina i energije za gospodarski razvoj.</p>	<p>-analizira energetske potencijale, proizvodnju i potrošnju električne energije u zavičaju i Hrvatskoj</p>	<p>-analizira tablicu s podacima o najvećim proizvođačima električne energije u Republici Hrvatskoj -identificira pomoću topografske karte koji od tih objekata se nalaze na području Poljica -raspravlja zajedno s nastavnikom koje još mogućnosti proizvodnje električne struje postoje u Poljicima (npr. vjetroelektrane)</p>
<p>GEO SŠ B.2.9. Učenik analizira razvoj, obilježja, prostorni raspored i značenje industrije.</p>	<p>-objašnjava pojavu industrijalizacije, deindustrijalizacije i reindustrijalizacije na primjerima</p> <p>– razlikuje stare i nove industrije</p> <p>– opisuje stare i nove industrijske prostore i pokazuje ih na geografskoj karti</p>	<p>-istražuje iz tekstova koje priprema nastavnik procese industrijalizacije na prostoru Donjih Poljica na primjeru Dugog Rata -zaključuje na temelju istraživanja koji su od tih prostora deindustrijalizirani, a koji su reindustrijalizirani do danas</p> <p>-analizira na primjeru Donjih Poljica primjere i obilježja stare industrije poput OMIAL-a i tvornice Dugi Rat</p> <p>-izrađuje jednostavnu tematsku kartu s prostornim rasporedom industrijskih pogona na području Donjih Poljica</p>
<p>GEO SŠ C.3.5.+ Učenik analizira važnost održivoga razvoja na primjerima iz zavičaja i Hrvatske.</p>	<p>– objašnjava važnost održivoga razvoja turizma s aspekta kapaciteta prirodne osnove</p> <p>– analizira ekološko stanje u zavičaju s aspekta održivoga razvoja</p>	<p>-istražuje iz samostalno prikupljene literature utjecaj turizma na iskorištenost kapaciteta prirodne osnove u Poljicima -usmeno izlaže rezultate svojeg istraživanja drugim učenicima -raspravlja s drugim učenicima na koji način je turizam utjecao na transformaciju prostora u Poljicima u pozitivnom i negativnom smislu</p> <p>-analizira radne listiće pripremljene od nastavnika radom u skupini i identificira negativne aspekte gospodarskog razvoja za stanje okoliša u Poljicima -prezentira svoje zaključke drugim učenicima i zaključuje</p>

		kakav je stupanj gospodarske održivosti regije Poljica
GEO SŠ A.4.1. Učenik analizira utjecaj globalizacije na nacionalni identitet i suverenitet te navodi primjere nematerijalne i materijalne baštine kao elemenata nacionalnoga identiteta.	– raspravlja o vlastitome identitetu kao građanin Hrvatske, Europe i svijeta	-izdvaja specifičnosti poljičkog kraja u odnosu na susjedne dalmatinske subregije -objašnjava faktore nastanka tih specifičnosti -raspravlja s drugim učenicima o mogućim mjerama zaštite materijalne baštine poljičkog identiteta i o tome što ih čini Poljičanima
GEO SŠ B.A.C.4.3. Učenik istražuje pojavu i razvoj turizma u Hrvatskoj i svijetu.	– razlikuje pozitivne i negativne učinke pojedinih oblika turizma na stanovništvo, gospodarstvo i okoliš	-analizira tablicu s brojem broja noćenja u posljednjih deset godina na prostoru Poljica -na temelju SWOT analize objašnjava pozitivne i negativne aspekte turizma na primjeru izgrađene infrastrukture u posljednjih deset godina

8. OSNOVNE ŠKOLE U POLJICIMA

Osnovna škola 1. listopada 1942. u Čišlima je samostalna matična škola u čijem sastavu djeluju područne škole u Tugarama, Dubravi, Gatima i Kostanju. Matična škola u Čišlima zajedno s ostalim područnim školama smještena je na području Srednjih Poljica te upisno područje tih škola obuhvaća prostor Srednjih Poljica. U prethodnim poglavljima ovog diplomskog rada gdje su bili obrađivani demografski trendovi pojedinih dijelova Poljica vidimo da broj stanovnika prema posljednja tri popisa (1991., 2001., 2011.) stagnira na području Srednjih Poljica te je uz manje oscilacije ostao više-manje isti. Prema tim saznanjima možemo pretpostaviti da je broj upisanih učenika iz godine u godinu otprilike podjednak. Matična škola u Čišlima zajedno s pripadajućim područnim školama prema podacima dostupnim iz sustava e-rudnik s web stranica Ministarstva znanosti i obrazovanja u prethodnoj školskoj godini 2020./2021. imala je 266 učenika od kojih je 146 učenika i 120 učenica podijeljenih u 24 razredna odijela s tri različita programa: redovni program, redovni program uz individualizirani pristup te redovni program uz prilagodbu (e-rudnik, 2021). Iz prethodnog izvora vidimo da škola ne pripada klasifikaciji brdsko-planinske škole te ne pripada području od posebne državne skrbi.

Tab. 3. Broj učenika u matičnoj i područnim školama 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021. u Osnovnoj školi 1. listopada 1942.

Lokacija osnovne škole	Status osnovne škole	Broj učenika 2017./2018.	Broj učenika 2018./2019.	Broj učenika 2019./2020.	Broj učenika 2020./2021.
Čišla	Matična škola	124	114	119	109
Kostanje	Područna škola	96	101	88	81
Tugare	Područna škola	56	56	56	43
Dubrava	Područna škola	14	17	18	15
Gata	Područna škola	18	20	21	18
Ukupno		308	308	302	266

Izvor: e-rudnik, 2021

Prilikom analize dostupnih podataka iz tablice 3. možemo vidjeti da glavnina učenika pohađa osnovnu školu u matičnoj školi u Čišlima i područnim školama Kostanje i Tugare dok područne škole u Dubravi i Gatima u posljednje četiri godine imaju zanemarljiv udio učenika u ukupnom broju što možemo pripisati relativnom malenom broju stanovnika tih naselja. Osim posljednje upisne godine u kojoj zamjećujemo osjetan pad u broju učenika vidimo da se broj učenika održao u relativno jednakom broju uz manje oscilacije u odnosu na pojedinu godinu. Uzimajući u obzir suvremene negativne demografske trendove koji će biti jasniji nakon provođenja popisa stanovništva u 2021. godini moći će se bolje analizirati buduća kretanja broja učenika u Osnovnoj školi 1. listopada 1942. za koja možemo pretpostaviti da vjerojatno neće biti pozitivna.

Osnovna škola Gornja Poljica, sa sjedištem u naselju Srijane koje je dio općine Omiš, samostalna je škola koja se kao što ime govori nalazi u Gornjim Poljicima. Upisno područje škole obuhvaća naselja u Gornjim Poljicima i određena manja susjedna naselja. U 2020./2021. školskoj godini nastava je izvođena u sedam razrednih odjela po redovnom programu nastave. Iste godine školu je pohađalo 56 učenika. Osnovna škola iako je geografski smještena na brdsko-planinskom području ne pripada takvom tipu škole te se ne nalazi na području od posebne državne skrbi.

Tab. 4. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Gornja Poljica u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.

Broj učenika 2016./2017.	Broj učenika 2017./2018.	Broj učenika 2018./2019.	Broj učenika 2019./2020.	Broj učenika 2020./2021.
65	56	47	46	44

Izvor: e-rudnik, 2021

U tablici broj 4. vidimo jasnu tendenciju pada broja upisanih učenika u posljednjih pet godina što možemo pripisati izrazitoj depopulaciji i starenju stanovništva, procesima koji su zahvatili sveukupni prostor Gornjih Poljica te je taj negativni trend posebice vidljiv u posljednja tri popisa stanovništva.

Osnovna škola Dugi Rat-Jesenice je samostalna škola smještena u Dugom Ratu i Jesenicama u općini Dugi Rat te se nalazi u Donjim Poljicima. Upisno područje osnovne škole u potpunosti obuhvaća područje jednog dijela Donjih Poljica. U 2020./2021. školskoj godini školu je pohađalo 436 učenika podijeljena u 23 razredna odijela gdje se vrši nastava u tri programa rada, a koji su redovni program, redovni program uz individualizirani pristup te redovni program uz prilagodbu. Osnovna škola Dugi Rat-Jesenice ne pripada području od posebne državne skrbi te na temelju tablice 5. što možemo vidjeti ima relativno stabilan upisani broj učenika iz godine u godinu.

Tab. 5. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Dugi Rat-Jesenice u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.

Broj učenika 2016./2017.	Broj učenika 2017./2018.	Broj učenika 2018./2019.	Broj učenika 2019./2020.	Broj učenika 2020./2021.
461	448	434	434	436

Izvor: e-rudnik, 2021

Osnovna škola „Strožanac“ Strožanac-Podstrana je samostalna škola smještena u mjestu Strožanac u općini Podstrana u zapadnom dijelu Donjih Poljica. Njeno upisno područje obuhvaća uz dijelove Donjih Poljica također područja i naselja iz susjednih dijelova grada Splita, Stobreča itd. U školskoj godini 2020./2021. u školi je bilo upisano 984 učenika podijeljenih u 41 razredni odjel u kojima se nastava odvijala u tri programa rada, a to su redovni program, redovni program uz individualizirani pristup te redovni program uz prilagodbu.

Tab. 6. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi „Strožanac“ Strožanac-Podstrana u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.

Broj učenika 2016./2017.	Broj učenika 2017./2018.	Broj učenika 2018./2019.	Broj učenika 2019./2020.	Broj učenika 2020./2021.
933	943	970	994	984

Izvor: e-rudnik, 2021

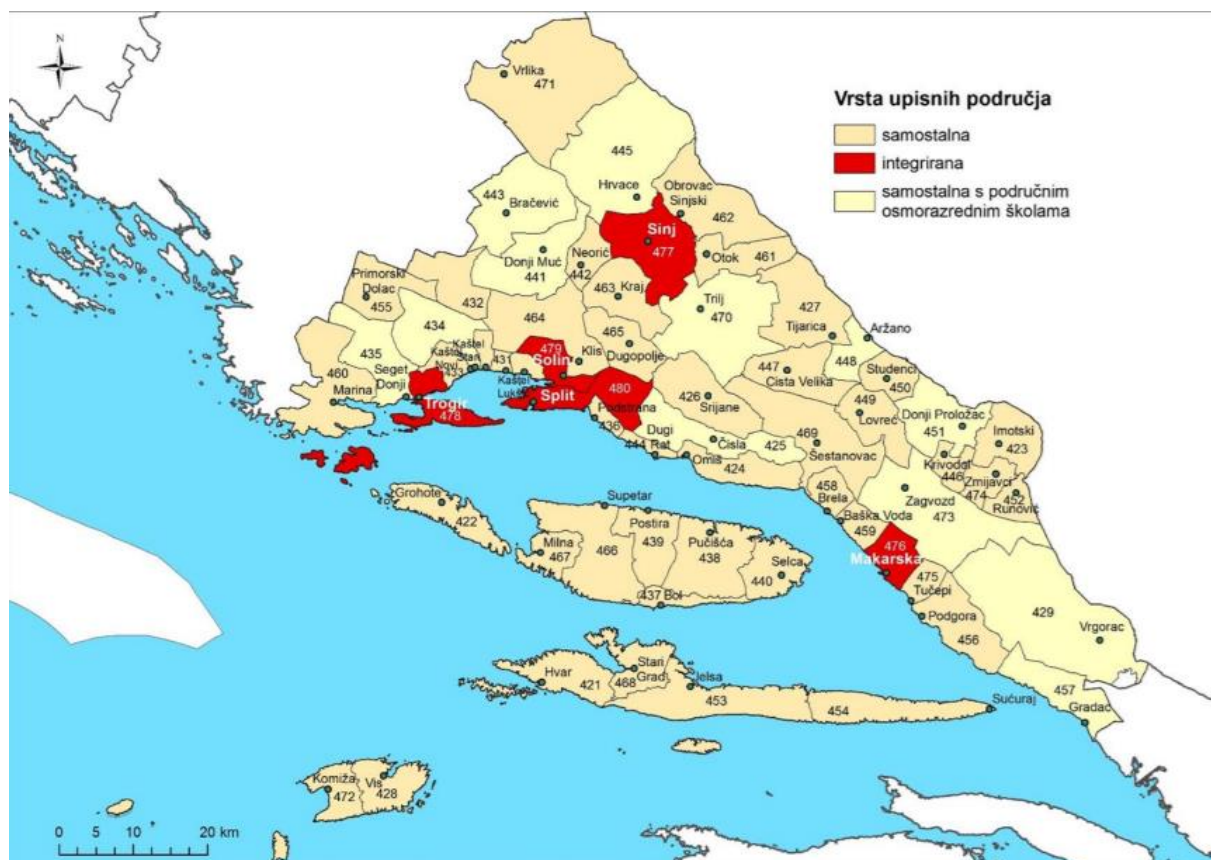
Analiziranjem demografskih podataka općine Podstrana i broja upisanih učenika u posljednjih nekoliko školskih godina možemo zaključiti da ovo područje Donjih Poljica bilježi pozitivne demografske trendove u kretanju broja ukupnog stanovništva te kretanju broja upisanih učenika stagnira uz manje oscilacije koje su gotovo zanemarive.

Osnovna škola Josip Pupačić je samostalna osnovna škola sa osmorazrednom područnom školom Kučiće. Ova osnovna škola nije geografski smještena na prostoru povijesne regije Poljica te je u fokusu rada zbog upisnog područja koje obuhvaća istočni dio prostora Donjih Poljica dok se njena područna škola ne nalazi na području Poljica i ne obuhvaća upisno područje u Poljcima te kao takva neće biti u fokusu ovog diplomskog rada. U školskoj godini 2020./2021. ova osnovna škola je imala 875 učenika podijeljenih u 51 razredni odijel u kojima se odvija nastava na temelju četiri programa rada, a to su: redovni program, redovni program uz individualizirani pristup, redovni program uz prilagodbu te osnovnoškolski program s djelomičnom integracijom.

Tab. 7. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Josip Pupačić u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.

Broj učenika 2016./2017.	Broj učenika 2017./2018.	Broj učenika 2018./2019.	Broj učenika 2019./2020.	Broj učenika 2020./2021.
856	852	883	865	875

Izvor: e-rudnik, 2021

Sl. 19. Vrste upisnih područja osnovnih škola u Splitsko-dalmatinskoj županiji

Izvor: Vranković, 2017.

9. ZAKLJUČAK

Analizom običaja, tradicija te historijsko-geografskih okolnosti moguće je ustvrditi da Poljica i njeni stanovnici imaju odlike posebnog regionalnog identiteta koji je prisutan i danas. Kao zanimljiva geografska cjelina uspjela se održati i razlikovati od ostalih dijelova Dalmacije te je prostor vrijedan daljnjih proučavanja iz aspekta geografa, povjesničara, etnologa, agronoma i drugih. Prostor Poljica predstavlja zanimljiv primjer obrade ishoda u svakodnevnoj nastavi te ga je kao takvog potrebno posebice na području Poljica u sklopu nastave dodatno obrađivati i davati kao primjer kako bi učenici stekli što bolji dojam o svom neposrednom okruženju. Na temelju primjera iz zavičaja moguće je u cijelosti ostvariti zadane ishode iz kurikuluma što bi učenicima s područja Poljica u budućnosti moglo potaknuti interes za dodatna istraživanja ovog prostora.

POPIS LITERATURE I IZVORA

POPIS LITERATURE

1. Erber, T., 2010: *Poljička knežija*, Društvo Poljičana Sv. Jure, 9 -95.
2. Faričić, J., Lončarić, R.. 2008: *Značenje mora za suvremeni društveno-gospodarski razvitak hrvatskih obalnih regija*, Matica Hrvatska, Zagreb.
3. Fuerst-Bjeliš, B., Vukosav, B., 2015: *Medijska percepcija prostornih identiteta: Konstrukcija imaginativne karte dalmatinske unutrašnjosti*, Geoadria, 20 (1), 23-40.
4. Ivanišević, F., 2006.: *Poljica: narodni život i običaji*, Društvo Poljičana Sv. Jure.
5. Kužić, K., 1997: *Povijest Dalmatinske zagore*, Književni krug, Split.
6. Laušić, A., 1991: *Postanak i razvitak Poljičke kneževine*, Split: Književni krug.
7. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru i Meridijani, Zadar, Samobor.
8. Marković, M., 2005: *Dalmacija: stanovništvo i naselja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
9. Mihanović, L., 2018: *Aktualno stanje i razvojni potencijali na prostoru Srednjih Poljica, općina Omiš*, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split.
10. Pavić, A., 2003: *Prinosi povijesti Poljica*, Grafo Abel.
11. Pera, M., 1998: *Poljički statut*, Splitski književni krug, Split
12. Roglić, J., 2006: *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja: geografske posebnosti i razvojni procesi*, Školska knjiga, Geografsko društvo Split, 404-415.
13. Šaban, L., 2016: *Karakterizacija ruralnog pejzaža srednjih Poljica donjeg toka rijeke Cetine*, Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb.
14. Vučić, L., 2015: *Demogeografski razvoj Poljica*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.
15. Vranković, B., 2017: *Geografski aspekt razvoja mreže osnovnih škola u Hrvatskoj*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.
16. Ravlić, S., 2009: *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

POPIS IZVORA

1. Apartmani Info, 2021: Apartmani, Podstrana
<https://www.apartmaninfo.hr/smjestaj/podstrana> (21. 09. 2021.).
2. Blagamisterije, 2018: gkmm.hr, <https://blagamisterije.com/poljicki-soparnik-bio-je-sirotinjska-hrana-koja-se-jela-za-snagu-i-izdrzljivost-cuvali-su-ga-u-kozi-od-svinjskog-mjehura/1052/> (21. 09. 2021.).
3. Državni zavod za statistiku (DZS), Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2011., 2021:
<https://www.dzs.hr/hrv/dbhomepages/naselja%20i%20stanovnistvo%20republike%20hrvatske/Naselja%20i%20stanovnistvo%20Republike%20Hrvatske.htm>. (5. 08. 2021.)
4. E-rudnik 2021: Adresar školskih ustanova, geografska distribucija škola i učenika, razni statistički podatci o školama, učenicima i o obrazovnim programima te demografski trendovi po školskim godinama <https://mzo.gov.hr/ser-skolski-e-rudnik-3419/3419> (21. 09. 2021.).
5. Facebook 2021: Društvo Poljičana sv. Jure
<https://www.facebook.com/pages/category/Society---Culture-Website/Dru%C5%A1tvo-Polji%C4%8Dana-Sveti-Jure-Priko-677986549206738/> (21. 09. 2021.).
6. Gata, 2009: Prva stranica poljičkog statuta <https://gata.hr/wp/?p=329> (21. 09. 2021.).
7. Geni, 2017: Poljička republika / Poljica,
<https://www.geni.com/projects/Polji%C4%8Dka-republika-Poljica/41333> (21. 09. 2021.).
8. Index.hr, 2018: Miranda Čikotić/ Pixsell, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/zivot-prolazi-auti-stoje-cesta-split-omis-sramota-je-hrvatske/2014011.aspx> (21. 09. 2021.).
9. Klasika 2020: Opera Mila Gojsalića
<https://www.klasika.hr/index.php?p=article&id=2769> (21. 09. 2021.).
10. Kupindo, 2021: Narodna nošnja iz Poljica https://www.kupindo.com/Srbija-i-ex-YU-1961-80/46721481_HRVATSKA-Narodna-nosnja-iz-Poljica-Split (21. 09. 2021.).
11. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021: <https://mzo.gov.hr/ser-skolski-e-rudnik-3419/3419> (8. 09.2021.)

12. Mok, 2016: mila gojsalić, <https://mok.hr/kultura-i-zabava/item/20182-znate-li-tko-je-strasna-zena-mila-gojsalic-kojoj-je-priznanje-odao-i-ivan-mestrovic> (21. 09. 2021.).
13. Narodne novine, 7/2019: Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Geografije za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_145.html (1. 09. 2021.).
14. Oš Srinjine, 2015: Poljička knežija, <http://os-srinjine.skole.hr/upload/os-srinjine/images/newsimg/495/File/POLJICA.pdf> (21. 09. 2021.).
15. Poljica, 2018: Geografska karta Poljica <http://poljica.hr/wp-content/uploads/2018/11/Poljica-od-dnevne-knezije-do-suvremene-povijesne-regije.pdf> (21. 09. 2021.).
16. Poljica, 2021: Savez za Poljica: <http://poljica.hr/> (21. 09. 2021.).
17. Prosperov Novak, S. 2007: Zašto je prešućena poljička Jeanne d'Arc <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/zasto-je-presucena-poljicka-jeanne-darc-3963579> (20. 08. 2021.).
18. Repozitorij Agr. 2016: Karakterizacija ruralnog krajobraza srednjih Poljica donjeg toka rijeke Cetine, <https://repozitorij.agr.unizg.hr/islandora/object/agr%3A440/datastream/PDF/view> (21. 09. 2021.).
19. (21. 09. 2021.).
20. Tehnika, 2021: Pogled iz zraka na mjesto i tvornicu, druga polovica XX. st <https://tehnika.lzmk.hr/dalmacija-tvornica-karbida-i-cijanamida-dugi-rat/> (21. 09. 2021.).
21. 24 sata, 2021: Dusko Jaramaz/PIXSELL <https://www.24sata.hr/news/dva-airtractora-gase-pozar-kod-poljica-jedan-helikopter-gasio-pozar-u-bitelicu-kod-sinja-779125> (21. 09. 2021.).

PRILOZI

POPIS SLIKA

Sl. 1. Poljica u 16. stoljeću.....	1
Sl. 2. Prostorna polarizacija Poljica.....	5
Sl. 3. Gašenje požara na nepristupačnom terenu u Poljicima.....	7
Sl. 4. Degradirana vegetacija i kamenjar na planini Mosor.....	8
Sl. 5. Kamenjar i nisko raslinje u Kostanjama (Srednja Poljica).....	8
Sl. 6. Prva stranica Poljičkog statuta.....	10
Sl. 7. Geografska karta Poljica.....	14
Sl. 8. Terasna polja tzv. meja na području Podgrađa (Srednja Poljica).....	18
Sl. 9. Zapuštene poljoprivredne površine u Srijanima (Gornja Poljica).....	18
Sl. 10. Tvornica karbida i ferolegura Dalmacija – Dugi Rat (Donja Poljica 1908.-1998.).....	19
Sl. 11. Primjer apartmanizacije u Podstrani (Donja Poljica).....	20
Sl. 12. Prometna gužva u oba smjera u Dućama (Donja Poljica).....	20
Sl. 13. Tradicionalan način pečenja soparnika lugom i sitnim žarom (vinove loze).....	22
Sl. 14. Statua Mile Gojsalić kod Gata (Srednja Poljica) koju je napravio poznati hrvatski kipar Ivan Meštrović.....	24
Sl. 15. Plakat za povijesno-glazbenu dramu „Mila Gojsalić“ Jakova Gotovca.....	24
Sl. 16. Narodna nošnja iz Poljica.....	25
Sl. 17. Udruga sv. Jure Priko.....	26
Sl. 18. Udruga Savez za Poljica.....	26
Sl. 19. Vrste upisnih područja osnovnih škola u Splitsko-dalmatinskoj županiji.....	46

POPIS TABLICA

Tab. 1. Broj stanovnika pojedinih naselja u Poljicima 1991., 2001. i 2011. godine.....	15
Tab. 2. Prikaz ishoda, razrade ishoda i aktivnosti učenika s Poljicima kao egzemplarom u nastavi.....	36
Tab. 3. Broj učenika u matičnoj i područnim školama 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021. u Osnovnoj školi 1. listopada 1942.....	43
Tab. 4. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Gornja Poljica u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.....	44
Tab. 5. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Dugi Rat-Jesenice u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.....	45
Tab. 6. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi „Stožanac“ Stožanac-Podstrana u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.....	45
Tab. 7. Broj upisanih učenika u osnovnoj školi Josip Pupačić u školskim godinama 2016./2017., 2017./2018., 2018./2019., 2019./2020., 2020./2021.....	46